

Theologie bij de rafelranden

*Een praktisch-theologisch onderzoek naar
de betekenis van de spiritualiteit van Jurjen Beumer
en de theologie van John Caputo
voor mijn ervaringen bij Stem in de Stad*

September 2014

Scriptie Master Gemeentepredikant

Student: Marjolijn de Waal

Begeleider: dr. R. Brouwer

Protestantse Theologische Universiteit te Amsterdam

In dankbare herinnering aan Jurjen Beumer

Veel dank aan alle gasten van Stem in de Stad
die mijn zoektocht in gang hebben gezet
en daarmee deze scriptie mogelijk hebben gemaakt

De afbeelding op de voorkant is gemaakt door Lotte van Dijck, De Verderkijker.
Zij maakt nieuwe afbeeldingen van bestaande foto's.
Ze kijkt daarmee verder dan wat er in eerste instantie te zien is.

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1 – Inleiding	5
1.1 Aanleiding.....	5
1.2 Vraagstelling.....	7
1.3 Methodologie en onderzoeksstrategie	8
1.4 Doelstellingen.....	10
1.5 Structuur.....	11
Hoofdstuk 2 – Mijn ervaringen bij Stem in de Stad.....	12
2.1 Inleiding.....	12
2.2 Ervaringen.....	12
Hoofdstuk 3 - De spiritualiteit van Jurjen Beumer	17
3.1 Inleiding	17
3.2 Ontwikkeling Beumer	18
3.3 Religie	19
3.4 De Stem	21
3.5 Compassie	23
3.6 Ontmoeting met de mens in nood	26
3.7 Wederkerigheid.....	27
3.8 Gebed	29
3.9 Fragmentarisch.....	32
Hoofdstuk 4 – De theologie van John Caputo.....	33
4.1 Inleiding.....	33
4.2 Postmodernisme en religie.....	34
4.3 Zwakke theologie	35
4.4 Wat heb ik lief wanneer ik mijn God liefheb?	37
4.5 De gebeurtenis	40
4.6 Het onmogelijke	41

4.7 Poëzie van het onmogelijke	43
4.8 Deconstructie als hermeneutiek	43
4.9 De gave, vergeving en gastvrijheid.....	45
4.10 Het anarchistische koninkrijk	47
4.11 Reflectie op Caputo	48
Hoofdstuk 5 – Mijn ervaringen in gesprek met Beumer en Caputo.....	50
5.1 Inleiding	50
5.2 Jeukende spiritualiteit	51
5.3 God en mensen	52
5.4 De thuisloze als icoon	54
5.5 Mee-lijden uit protest	56
5.6 Wederkerigheid.....	57
5.7 Het koninkrijk	59
5.8 Gebed	60
Bibliografie	63

Hoofdstuk 1 – Inleiding

1.1 Aanleiding

In de periode september 2012 en februari tot juni 2013 heb ik stage gelopen als predikant in opleiding bij Stem in de Stad (in het vervolg Stem genoemd), een oecumenisch diaconaal centrum voor dak-en thuislozen in Haarlem. Hier ontmoette ik elke dag bijzondere mensen: de gasten van Stem. De levens van de gasten, vaak op de rand van de maatschappij, zonder sociaal netwerk en een problematisch verleden riepen bij mij vragen op over God en mijn rol als pastor.

Op een van mijn eerste dagen zat ik meteen middenin een proces dat de rode draad zou blijken te zijn voor mijn hele periode bij Stem. De opmerking van een van de gasten zette alles op scherp: “Je bent een dominee? Wat heb je mij te bieden dan? Alleen geestelijke steun? Want daar heb ik niets aan, mijn raam lekt.” Hij maakte mij duidelijk dat zijn leefwereld niet de mijne was. Een van zijn basisbehoeften, namelijk een goed dak boven zijn hoofd, ontbrak, en daar lag nu zijn grootste nood. Geestelijke steun is extra, zo leek hij te willen zeggen, en daar koop je niets voor. Zo begonnen mijn vragen: Wie is God te midden van de leefwereld van de gasten? En wat heb je aan mij als je raam lekt? Geconfronteerd met deze vragen, in het geloof dat God iets met deze werkelijkheid en deze ervaringen te maken heeft, ben ik op zoek gegaan naar de theologische betekenis van deze ervaringen.

Jurjen Beumer was predikant-directeur van Stem van 1995 tot april 2013. Ik heb een paar maanden met hem samen kunnen werken. In november 2012 werd bekend dat hij kanker had en hij is binnen een paar maanden overleden op 4 juni 2013. We hebben bijzondere gesprekken gevoerd en hij heeft me veel geleerd in die korte tijd. We deelden de passie voor de doelgroep, de ogen voor het kwetsbare en het verlangen om God hierin te zien en daar woorden aan te geven. Ik voel me zijn leerling in zijn zoektocht naar reflectie op het werk bij Stem en wil hierin verder gaan. Deze scriptie vormt een onderdeel van deze zoektocht.

Om mij te kunnen oriënteren en mijn zoektocht richting te geven heb ik *De berg van de ziel* van Christa Anbeek en *De kracht van kwetsbaarheid* van Brené Brown gelezen. Twee auteurs die zoeken naar verdieping van het kwetsbare leven en dat in populaire werken hebben gepubliceerd.

Anbeek is bijzonder hoogleraar Remonstrantse theologie en schreef drie boeken over verlieservaringen en kwetsbaarheid. In *De berg van de ziel* schrijft ze samen met Ada de Jong een persoonlijk essay over kwetsbaar leven. De ervaring met kwetsbaar leven bracht ook bij haar een zoektocht op gang. Al zwerfend zoeken ze naar houvast, naar nieuwe perspectieven, vergezichten en naar hoe mensen elkaar kunnen helpen om een leven te leven dat, ondanks verlieservaringen, toch de moeite waard is. Aan de hand van een christelijke dogmatische indeling proberen Anbeek en de Jong seculiere antwoorden te vinden in hun zoektocht. (Anbeek en de Jong 2013,8)

Brown is bekend geworden door een *Tedxtalk*, met een filmpje over kwetsbaarheid en empathie. Zij is professor maatschappelijk werk aan de Universiteit van Houston. Op basis van twaalf jaar onderzoek stelt zij dat kwetsbaarheid geen teken van zwakte is, maar juist de weg naar moed, betrokkenheid en verbinding. Zij wil kwetsbaarheid positief uitleggen en boekt hier veel succes mee. Ze kwam ermee in de Oprah Winfrey show en haar *Tedxtalk* is inmiddels ondertiteld in 48 talen en al 16 miljoen keer bekeken.

Deze auteurs zijn bezig met het onderwerp kwetsbaarheid, kwetsbaar leven en kwetsbare mensen. Beiden op hun eigen manier en met een eigen invalshoek. Alle twee zoeken ze naar verdieping van dit onderwerp. Anbeek zoekt naar seculiere antwoorden aan de hand van een christelijke dogmatische indeling. Onze vragen komen overeen en komen op uit de rauwheid van het leven. Maar waar Anbeek juist zoekt naar seculiere antwoorden omdat ze religies verwijt te snel met te mooie antwoorden te komen, zoek ik naar theologische antwoorden. (Anbeek en de Jong 2013,17)

Brown schrijft populaire boeken over kwetsbaarheid die wereldwijd goed verkocht worden. Het is interessant om te zien hoeveel mensen blijkbaar met dit onderwerp bezig zijn. Voor Brown is kwetsbaarheid een keuze die je verder brengt, die moed toont en je verdieping geeft. (Brown 2012,49) De kwetsbaarheid van Brown is, mijn inziens, een luxe, voorbehouden aan niet-kwetsbare mensen. De kwetsbaarheid die ik tegen ben gekomen bij Stem is geen zelfgekozen kwetsbaarheid en daarmee veel rauwer.

Met deze scriptie wil ik een begin maken met het zoeken naar de theologische betekenis van ervaringen met rafelige kwetsbaarheid.

1.2 Vraagstelling

Vanuit mijn eigen ervaringen met de dak- en thuislozen in het aanloopcentrum ga ik naar een theoloog die met zijn voeten in de klei wilde staan, te midden van de mens in nood: Jurjen Beumer en een filosoof met een zwak voor theologie, met name voor de zwakke theologie: John Caputo. Beiden op zoek naar theologie bij de rafelranden van het leven. Beiden als reactie op wat ze om hen heen zien gebeuren. Beumer reflecteert op zijn ontmoetingen met de mens in nood die hij tegenkwam bij Stem en Caputo reageert op grote gebeurtenissen die geschieden in de naam van God, zoals 9/11 en de religieuze reacties op de Tsunami in 2004. Ik kwam Caputo op het spoor omdat hij dezelfde vragen stelt als Beumer en ik, maar op een meer filosofisch niveau. In *What Would Jesus Deconstruct?* begint hij met het verhaal uit het boek *In His steps* van Charles Sheldon (1896) waarin een dakloze man een kerk binnen komt lopen waar de voorganger net had opgeroepen om Jezus te volgen in zijn voetsporen. De dakloze man heeft geprobeerd hulp te krijgen in het dorp maar de deuren bleven gesloten. Hij houdt de gemeente voor of dat ook is wat Jezus zou hebben gedaan. In de week die volgt overlijdt de man en de gemeente is zo door zijn vraag geraakt dat er een grote verandering plaatsvindt in de levens van de mensen. Dit verhaal gaat over een dakloze, de dakloze die ik tegenkwam bij Stem. De dakloze die Beumer inspireerde voor zijn theologische mijmeringen. Blijkbaar worden wij alle drie geraakt door deze figuur. En roept deze mens die staat voor de kwetsbare, Bijbelse 'minste' bij ons vragen op naar wie God is. Caputo noemt zijn theologie 'radicale theologie'. En een kenmerk van radicale theologie is dat het thuisloos is. Theologie die thuis raakt, heeft geen ruimte meer voor God om ons te verrassen met zijn waarheid. (Caputo 2013,82)

De rode draad is de vraag naar God. Mijn eigen ervaringen bij Stem riepen de vraag op: wie is God hier? Hoe is hij aanwezig? De vraag komt op vanuit mijn ervaringen, vervolgens zoek ik bij Beumer, die de geestelijk vader van Stem is geweest, naar hoe hij met deze vraag om is gegaan en vervolgens zoek ik bij Caputo naar een dieper verstaan van wie God is in de zwakheid.

De onderzoeksvraag van de scriptie zal zijn:

Wat is de betekenis van de spiritualiteit van Jurjen Beumer en de theologie van John Caputo voor mijn ervaringen, opgedaan in de praktijk van Stem in de Stad?

1.3 Methodologie en onderzoeksstrategie

Praktische theologie vindt haar startpunt in de praktijk. Don Browning stelt zelfs dat de hele theologie haar startpunt daar vindt. Alle theologie maakt volgens hem de beweging van praktijk naar theorie naar praktijk en daarom noemt hij dit een fundamentele praktische theologie. Als je deze beweging volgt, kom je uiteindelijk bij een praktijk die rijker is geworden door het kritisch bekijken van de praktijk en de normatieve theorieën die daaraan bij kunnen dragen. (Browning 1991,7-8) Ook ik begin bij de praktijk, door mij waargenomen in het aanloopcentrum van Stem. Het is daarom een empirisch onderzoek, met behulp van hermeneutische fenomenologie. Fenomenologie onderzoekt de *'lived experiences'*, voorafgaand aan interpretatie en oordelen. Het gaat echt om de ervaringen zelf en niet om daarmee uit te leggen hoe de wereld werkt. Hermeneutiek daarentegen is per definitie interpretatie. Hermeneutisch begrip vindt altijd plaats vanuit een specifiek perspectief. (Swinton en Mowat 2006,106-107) Maar als ze samen gaan in hermeneutische fenomenologie komt het beschrijven en het interpreteren samen. Zo ontstaat er een beschrijving van de ervaring én een noodzakelijk interpretatief perspectief op de *'lived experiences'*. (Swinton en Mowat 2006,109) De empirische benadering richt zich op de vragen die voortkomen uit het verwonderen. Het begint met waarnemingen die een mens als theoloog op doet in de wereld. (Dinter e.a. 2007,13) De basis voor mijn scriptie zijn de ervaringen die ik heb opgedaan en opgeschreven tijdens mijn stage. De onderzoekseenheid bestaat uit deze ervaringen en de theologische betekenis daarvan; fenomenologie en hermeneutiek. Ik kom aan mijn kennis door mijn eigen ervaringen te beschrijven en die te verbinden aan bestaande theologie, namelijk die van Beumer en Caputo. Ik ga dus op zoek naar betekenis door middel van literatuuronderzoek. En zo wordt het een hermeneutiek van mijn ervaringen. (Osmer 2008,23) Ik begin met een vorm van *'close reading'*. Anton Boisen ziet de mens als *'living human documents'* en stelt voor om de mens zo te benaderen en hen te 'lezen'. Hierbij is het nodig dit lezen zorgvuldig te doen en vanuit verschillend perspectief. Door middel van 'godsdienstige documenten' kunnen in de eventuele vastgelopen levens van mensen openingen gevonden worden. (Ganzevoort en Visser 2007,97-98) Ik verbind de *'living human documents'* vervolgens aan bestaande theologische concepten. Zo volg ik Browning in zijn beschrijving: 'A fundamental practical theology starts with full descriptions of concrete situations and relates more general features of situations to the richness of the concrete'. (Browning 1991,140)

Richard Osmer verdeelt, in navolging van Browning, de praktische theologie in vier taken. Deze vier taken neem ik over als structuur voor mijn scriptie (Osmer 2007,4):

1. De descriptieve-empirische taak; het verzamelen van informatie die ons helpt om patronen te ontdekken in bepaalde situaties en contexten. Dit doe ik door het beschrijven van mijn ervaringen bij Stem. Deze ervaringen staan in hoofdstuk twee. Henri Nouwen zegt hierover: 'Wie zijn ervaringen opschrijft, heeft daardoor niet alleen de mogelijkheid het gebeuren en het beste vervolg erop te definiëren, maar beschikt ook over een onschatbare bron voor theologische contemplatie. Niet de vraag hoe het goed te doen, maar de vraag: wat kan ik leren van deze mens, die ik als pastor ontmoet?' (Nouwen 2010, 195) Ook Beumer sluit hierbij aan. Volgens hem is diaconale theologie is in eerste instantie altijd essayistisch: 'Niet de mens wordt naar de theologie geleid, maar andersom: het levende verhaal en de vaak netelige biografie van mensen creëren theologie'. (Beumer 2004,301)

2. De interpretatieve taak; door gebruik te maken van theorieën en ideeën vanuit de kunst en wetenschap proberen beter te begrijpen en uit te leggen waarom deze patronen zich voordoen. In hoofdstuk twee neem ik taak één en twee samen door mijn ervaringen weer te geven en te interpreteren met behulp van literatuur uit het pastorale (Ganzevoort en Visser 2007) en diaconale (Crijns e.a. 2004) veld.

3. De normatieve taak; het gebruiken van theologische concepten om te interpreteren. Dit doe ik door de spiritualiteit van Beumer (hoofdstuk 3) en de theologie van Caputo (hoofdstuk 4) te onderzoeken en te gebruiken om mijn ervaringen te interpreteren.

4. De pragmatische taak; het ontwikkelen van strategieën die de situatie positief kunnen beïnvloeden en helpen om erop te reflecteren. In hoofdstuk vijf reflecteer ik op mijn ervaringen met behulp van Beumer en Caputo. Er zal geen strategie voor de praktijk uitkomen, maar op theologisch niveau een reflectie op de praktijk, en daarmee een verdieping voor deze praktijk en de theologie van de pastor. Dit is de uitkomst van de beweging van praktijk naar theorie naar een verrijkte praktijk, zoals Browning dat voorstelt.

Voor kwalitatief onderzoek is het van belang dat de onderzoeker open is over de keuzes die hij maakt, zodat daaraan de betrouwbaarheid afgemeten kan worden. (Osmer 2008,57) Zo is het van belang te benadrukken dat het mijn vragen zijn die aan de orde komen, niet die van de doelgroep. Misschien zijn ze dat ook wel, maar zo zijn ze niet expliciet aan mij gesteld. Het zijn de vragen die mijn ervaringen met deze mensen hebben opgeroepen. Dit roept de vraag op naar de ethiek. Dit heeft ook te maken met het ambtsgeheim dat ik heb als pastor. Ik heb door de tijd heen als pastor contact met hen gekregen, zonder de intentie om de gesprekken te

gebruiken voor onderzoek. Door hier achteraf alsnog toestemming voor te vragen, ben ik bang om hen het gevoel te geven dat ze niet gelijkwaardig zijn, maar een object van onderzoek. Aangezien het om een kwetsbare doelgroep gaat, wil ik hier voorzichtig mee om gaan. Om deze reden kies ik ervoor om geen toestemming te vragen en integer met de mensen die ik zal beschrijven om te gaan. Ik doe dit door de gasten die ik ontmoet heb bij Stem anoniem te beschrijven en al te persoonlijke informatie achter te houden. Ik beschrijf de mensen zo dat het verhaal overeind blijft staan zonder dat de privacy van mensen geschonden wordt.

Tenslotte, dit is een theologisch onderzoek omdat de ervaringen van de werkvloer worden gekoppeld aan de theologie. Er wordt gezocht naar de verbinding tussen de rafelranden van de aardse werkelijkheid en God. (Osmer 2008,139) Rafelranden kenmerken zich door een onafheid en imperfectie. Ik wil deze rafelranden niet mooier maken dan ze zijn. Beumer schrijft: 'De zelfkant is niet romantisch, de rafelrand is keihard, de onderkant is vaak een glijbaan naar erger'. (Beumer 2004,300) En bij deze onafheid past, mijn inziens, geen afgeronde waarheid. Ik volg hierin Browning, die bewust hier ook niet naar zoekt. Zo zegt hij dat we de waarheid niet kennen door zijn funderingen, maar door de vruchten; wat en waarheen het ons brengt. 'In a fully critical practical theology, the openness of the discussion must be established in principle.' (Browning 1991,182,221) Dit uitgangspunt is belangrijk voor deze scriptie, gezien de aard van het onderwerp. De titel van deze scriptie is daarom ook theologie bij de rafelranden en niet dé theologie van de rafelranden. 'Theologie van' veronderstelt een afgerond bouwwerk en dat zal dit niet zijn. Het is theologiseren bij de rafelranden.

1.4 Doelstellingen

Het doel van mijn scriptie is om door middel van het zoeken naar woorden voor deze ervaringen inzicht te krijgen in mijn ervaringen en de theologische waarde hiervan te vinden.

Daarnaast is mijn drijfveer om de aandacht te vestigen op de rafelranden van het leven en de theologische vragen die hierdoor opgeroepen worden. Ik wil hiervoor aandacht vragen in de theologische en kerkelijke wereld, vanuit de overtuiging dat het de theologie zal verrijken. Er is meer theologie die netjes en redelijk is, maar weinig creatieve theologie, terwijl het eigene van spiritualiteit is dat die onredelijk jeukt in de ziel, aldus Jean Jacques Suurmond (Trouw 19 november 2013). Met deze scriptie hoop ik een bijdrage te leveren aan de creatieve theologie die de vragen behandelt die voortkomen uit de praktijk. Vragen die jeuken in de ziel. Het draagt iets bij aan ons spreken over God en geloven omdat het een kant van God en het leven

belicht die vaak onderbelicht blijft, namelijk de kwetsbaarheid en de gebrokenheid van het leven.

Mijn aanwezigheid in het aanloopcentrum is een '*exposure*' geweest in de termen van Baart. Een *exposure* is de blootstelling aan een omgeving en aan mensen die zo anders zijn dan jijzelf en jouw omgeving dat verwacht wordt dat de invloed 'bijtend' zal werken op de betrokkene. 'Dat die *exposure* willens en wetens wordt gezocht, wijst er bovendien op dat men iets goeds verwacht van die inwerking.' (Baart 2001,211) Baart noemt de *exposure* als spiritualiteitsoefening anders dan de gebruikelijke spiritualiteit, want het is geen esthetische spiritualiteit: 'ze is ruwer, pijnlijker, ontwrichtender'. 'De oefening bestaat erin het geleefde leven aan de onderkant van de samenleving te leren verstaan, alsof het een stichtelijke tekst is, een uitnodiging tot gemeenschap voorbij de eigen grenzen. Het is eerder bij contrast en soms als een spoor dat de God der beloften in het buurtleven opdoemt.' (Baart 2001,258)

In eerste instantie heb ik zelf belang bij dit onderzoek omdat het mijn theologie zal verdiepen. Maar ik denk dat de vragen breder leven onder werkers in het theologische veld. Dus ook andere pastores hebben hier belang bij. Daarnaast ben ik ervan overtuigd dat het ook relevant is voor gelovigen die uiteindelijk met dezelfde vragen worden geconfronteerd, maar misschien niet over de kennis en mogelijkheden bezitten om hier woorden voor te vinden. Juist dit is de taak van de theoloog.

1.5 Structuur

In hoofdstuk twee beschrijf ik mijn eigen ervaringen bij Stem en interpreteer deze aan de hand van vakliteratuur uit het pastorale en diaconale veld. In hoofdstuk drie zet ik de spiritualiteit van Beumer uiteen. Ik gebruik hiervoor mijn eigen indeling van zijn werk door zijn werk te verdelen in voor hem belangrijke thema's. In hoofdstuk vier behandel ik de theologie van Caputo zoals die naar voren komt in zijn boeken en in hoofdstuk vijf koppel ik mijn ervaringen uit hoofdstuk twee aan de spiritualiteit van Beumer zoals naar voren gekomen in hoofdstuk drie en de theologie van Caputo zoals uiteengezet in hoofdstuk vier.

Hoofdstuk 2 – Mijn ervaringen bij Stem in de Stad

2.1 Inleiding

Ik weet nog goed dat ik de eerste keer binnenliep bij Stem in de Stad. Ik deed onderzoek naar missionaire plekken in Haarlem in het kader van mijn studie. Voor het onderzoek sprak ik met de gasten, de vrijwilligers en het team. Het team bevroeg ik op de spiritualiteit van Stem, de vrijwilligers op wat ze hiervan merkten en de gasten op wat ze vonden op deze plek. De gesprekken waren inspirerend. Met de doelgroep had ik al affiniteit door vrijwilligerswerk. Ik was geraakt door hun directheid, openheid en vooral ook door hun kwetsbaarheid. Hier wilde ik stage lopen in het kader van mijn opleiding tot predikant. De ervaringen die ik hier opdeed heb ik opgeschreven en geef ik hieronder weer. Deze ervaringen zijn eerder gepubliceerd in het tijdschrift 'Woord en Dienst' onder de titel *Wat heb jij mij te bieden?*. (4-36 april 2014) In dit hoofdstuk interpreteer ik mijn ervaringen aan de hand van vakliteratuur zoals ik die tijdens mijn studie heb bestudeerd, namelijk het diaconale handboek *Barmhartigheid en gerechtigheid* (Kampen 2004) onder redactie van H. Crijns e.a. en het pastorale handboek *Zorg voor het verhaal* (Zoetermeer 2007) van R. Ganzevoort en J. Visser.

2.2 Ervaringen

Tijdens mijn stage bij Stem maakte ik al snel kennis met de bijzondere leefwereld van de gasten. De vraag wat ik te bieden had als dominee in het leven van een gast wiens eerste prioriteit het maken van zijn raam was, bleek nog maar het begin te zijn van een reeks ervaringen die veel invloed zouden hebben op mij als pastor. Daar stond ik, met zeven jaar theologie achter de rug en wat levenservaring. Wie ben ik als pastor te midden van hun leefwereld? Want heb je wat aan mij als je raam lekt?

Ik dacht dat ik goed was voorbereid. Ik had tenslotte kennis over hoe pastorale gesprekken gevoerd moeten worden. Een goed gesprek duurt namelijk een uur, heeft een goede opbouw, verschillende zingevingslagen komen ter sprake, je komt tot de kern en rond het goed af. (Ganzevoort en Visser 2007,133) Maar deze theorie bleek ver af te staan van de praktijk bij Stem.

Ze kijkt me wantrouwend aan. Een vrouw van, ik schat, midden zestig. Ik zie haar denken: wie ben je en wat moet je van me? Een kopje thee mag ik haar wel geven, maar een praatje maken zit er nog niet in. Ik kreeg haar vertrouwen niet zomaar. Een gesprek van een uur? We hadden eigenlijk maar nauwelijks iets wat je een gesprek zou kunnen noemen. Iedere week zag ik haar weer. En elke keer wisselden we slechts een paar zinnen uit. Over haar nieuwe aankopen in de kringloopwinkel en over haar poes die dood was gegaan. Maar na vele weken geeft ze me plotseling een zoen. Als een bevestiging van de relatie die we, bijna woordeloos, hadden opgebouwd. Over zingeving hebben we niet expliciet gesproken. En toch was ik hier de pastor. Omdat ik haar een plek kon bieden waarbinnen ze zich veilig voelde om er te zijn zoals ze zelf wilde. En dat was genoeg. En zij wist niet hoeveel die zoen voor mij betekend had. Zij gaf mij ook ruimte om dichterbij te komen. Ze bevestigde daarmee mijn aanwezigheid. In de presentiebenadering moet ook de pastor zich kwetsbaar opstellen. In het proces van wederkerigheid waarbij de grens tussen 'helper' en 'geholpene' soms verdwijnt, geeft de 'geholpene' ook iets aan de 'helper'. De verbondenheid die gebeurt in het elkaar blijven ontmoeten zonder een doel dat bereikt moet worden, was hier wederzijds waardevol. (Baart in Crijns e.a. 2004,286)

Soms kwam ik mensen tegen waar ik zo graag iets meer voor wilde doen. Helpen om hun leven weer op de rit te krijgen. Helpen om verstandige keuzes te maken. De pastor als hulpverlener? Nee, dat kan niet natuurlijk, zo was mij geleerd in de presentiebenadering. Presentie, het belangeloos aanwezig zijn, bestaat bij de gratie van de afwezigheid van een doel dat bereikt moet worden, terwijl dat in de hulpverlening juist voorop staat. De gesprekspartner is niet een verschijnsel van een bepaald theoretisch veld (alcoholisme bijvoorbeeld), maar een medemens. Maar hoopte ik stiekem toch niet een beetje een hulpverlener te kunnen zijn? (Baart in Crijns e.a. 2004,286; Ganzevoort en Visser 2007,94)

Een van de vrijwilligers brengt hem bij mij: "Met haar kan je praten". Hij steekt meteen van wal, een beetje verward: "Ik wil met je praten want het gaat niet goed". We zoeken een rustige plek op, en onrustig vertelt hij zijn verhaal. Hij wil weg van de plek waar hij woont, hij kan het niet goed vinden met zijn huisgenoten en de begeleiding steelt zijn spullen en houdt zijn geld achter. Hij is gespannen, ziet er moe uit, rode ogen in zijn karakteristieke gezicht met diepe rimpels en een mond met maar weinig tanden. Ik luister naar zijn verhaal, maar weet niet wat te doen. Ik heb hem nog nooit eerder gezien, ik ken zijn verhaal en achtergrond niet. Ik kan hem alleen maar aanraden toch weer terug te gaan naar zijn huis en geen overhaaste

beslissingen te nemen. Hij gaat weer weg, laat zijn koffie half opgedronken staan. Hij laat mij verward achter. Ik blijf mezelf maar afvragen wat ik had kunnen doen voor hem. Ik heb het gevoel dat hij niet rustiger weg is gegaan dan dat hij kwam. De meest basale vooronderstelling van de presentie-methode is dat de ander niet een 'probleem' is, maar een redelijk mens, iemand die goede redenen heeft voor wat hij doet. Daarom kan ik niet na één kennismaking bepalen wat wel of niet goed voor hem is. (Ganzevoort en Visser 2007,94)

Twee weken later kom ik hem weer tegen in het aanloopcentrum. Hij komt lachend op me af en zegt: "Vorige week ging het niet goed he, met mij. Maar nu weer wel hoor! Ik heb met mijn psychiater gepraat. Ik heb nieuwe medicijnen!" Hij lacht met zijn hele gezicht, zijn ogen stralen. Ik voel me opgelucht, alsof er een last van me af valt.

Maar wat dagen later kom ik hem op straat tegen. Het gaat weer slechter. Hij is gestopt met zijn werk, want het was hem te veel. Hij werd er moe van. Even voel ik teleurstelling: het ging zo goed met hem, hij lachte weer! Maar toen ik weer verder liep, besepte ik dat dit zijn leven is, met alles wat daarbij hoort. Met zijn euforie en zijn wanhoop. Ik kan hem niet helpen. En moet dat ook niet willen. Ik kan met hem meeleven en naar hem luisteren. Zo wil ik pastor zijn. Dicht bij hem blijven, daar zijn waar hij is. Maar wat is dat soms moeilijk, want ik gun hem zoveel. Maar ik kan zijn leven niet van hem overnemen. Ik mag van hem houden. Met hem blij zijn als het goed gaat en met hem zuchten als het leven zwaar is. De evenmenselijke nabijheid is een nabijheid van troost, niet van oplossing. (Baart in Crijns e.a. 2004,287; Ganzevoort en Visser 2007,92,94)

Het zijn stuk voor stuk bijzondere mensen. En achter ieder mens schuilt een verhaal. Deze verhalen vormen onze identiteit. Die verhalen wil ik horen om beter te kunnen begrijpen waarom ze zijn zoals ze zijn. Ik leer daardoor ook dat er maar weinig in een leven hoeft te gebeuren om op straat te belanden, bijvoorbeeld. Dat ieder mens kwetsbaar is. En ik dus net zo goed. (Ganzevoort en Visser 2007,111-112)

En het is in deze kwetsbaarheid dat ontmoetingen gelijkwaardig worden. (Beumer in Crijns e.a. 2004,302-303) De spiritualiteit van Stem in de Stad is gebaseerd op ontmoeting en wederkerigheid. (Kramer e.a. 2011,102,104) En dat zijn niet alleen mooie woorden. Het is elke dag te ondervinden. Zo gaf een van de gasten mij zijn levensles mee: "Sta elke dag open voor dat wat nog nooit verschenen is", zei hij. Hij heeft dat moeten leren vanwege de hardheid van het leven. De ene dag kan het goed gaan, de andere dag volledig slecht. De ene dag heb je nog

alles in handen, de volgende dag ben je alles kwijt. Te blijven bij het verdriet of juist bij het mooie dat een dag zomaar kan brengen, daar gaat het om. En tegelijkertijd mag ik, als pastor, voor hem blijven geloven in het visioen van het koninkrijk. In een toekomst waarin hij voluit mens mag zijn. Zonder dat hij tegengehouden wordt door wat er in zijn leven is gebeurd. Zonder het gemis van zijn familie. Zonder ongelijke kansen. Zonder sombere ogen. Deze eschatologische verhalen van de toekomst openen mogelijkheden waardoor het vastgelopen levensverhaal van het heden draaglijker wordt. En voor de kerk is het een aansporing om aandacht te vragen en te hebben voor mensen aan de onderkant van onze samenleving. (Crijns e.a. 2004,307; Ganzevoort en Visser 2007,196-197)

Soms kom ik zwevend weer aan op Amsterdam Centraal. Vol van de mooie ontmoetingen. Boordevol energie van de levenskracht die ik zie bij de gasten, het zorgen van de vrijwilligers en het doorzettingsvermogen van het team. Maar soms is het ook vreselijk zwaar. Is het zwaar om de verhalen aan te horen over mishandeling en eenzaamheid, over zinloosheid en gemis. De wederkerige ontmoetingen met de gasten houden me scherp. Want wat hebben die mooie grote woorden van de theologie en van mijn geloof voor betekenis in een realiteit waarin mensen moeten vechten om het hoofd boven water te houden, om mee te doen in de samenleving, om hun waardigheid te behouden? Is het geen luxe dat ik die woorden kan gebruiken? Van een God die je ziet? Die jou recht van bestaan geeft? Wat betekent bidden als je van binnen constant onrustig bent door alles wat je in je leven hebt meegemaakt, wat je achter je hebt moeten laten, wat je met je eigen ogen gezien hebt? En waar niemand naar mag vragen omdat het je teveel is. Omdat je verhaal geen kant op kan zonder dat je er zelf aan onderdoor gaat. De vraag wie of wat ik ben als pastor op deze plek blijft spannend. Hoe meer ik los heb gelaten, hoe meer ik heb ontvangen. Maar het blijft me bezighouden. Hoe is God hier aanwezig? Hoe kan ik van waarde zijn? (Baart in Crijns e.a. 2004,293)

En terwijl deze vragen door mijn hoofd spelen, gebeurt er dit. Aan een tafeltje in het aanloopcentrum zit een Turkse man. Ik had hem al eerder gezien. De week ervoor was er een non uit Israël op bezoek in het aanloopcentrum. Zij maakte een praatje met de gasten en ik vertaalde voor haar. Zij gaf aan iedereen een kaartje met een afbeelding van Jezus die ze mee had genomen uit Bethlehem. De man was stilletjes in haar buurt gaan zitten en wachtte af tot ze tijd voor hem had. Toen vroeg hij, via mij, of ze iets op het kaartje wilde zetten. Iets over geluk, zei hij. Dat deed ze. Ze schreef dat God altijd bij hem was en hem zou zegenen in zijn verdriet en zijn verlangen naar geluk. Hij was zichtbaar onder de indruk.

Nu is hij er weer. We raken in gesprek. Aan een wand in het aanloopcentrum hangt een poster met de tekst: 'Zonder hoop is er geen morgen'. Hij wijst ernaar. En zegt dat hoop een manier van dromen is. En dat hij altijd al droomt van een gelukkiger leven. Hij vertelt mij ook dat hij naast dromen ook veel nachtmerries heeft. Die hebben met vroeger te maken. Ik weet niet precies wat er vroeger gebeurd is. Ik vraag er ook niet te veel naar, ik zie in zijn ogen een doffe blik. Door hoe hij praat over zijn nachtmerries begrijp ik dat hij veel heeft meegemaakt. Als het gaat om traumatische ervaringen moet er eerst een veilige ruimte worden gecreëerd. Het kan niet meteen om het hele verhaal gaan, maar vooral om verhaallijnen. (Ganzevoort en Visser 2007,317)

We praten wat door over zijn dromen en nachtmerries, zoekend naar woorden en soms alleen maar in stilte en opeens zegt hij: "Vroeger is voorbij, ik weet niet wat er morgen gebeurt, nu is waarheid. En nu ben ik gelukkig, nu ik zo thee zit te drinken met jou". Ondertussen brengt een vrijwilliger een plakje cake. Ik heb al gehad, dus ik bedank. Maar de man breekt zijn cake en geeft mij een stukje. Ik ben ontroerd. Ik zie iets glinsteren in zijn ogen, wat er eerder niet was. Er is iets gebeurd. Het delen van de cake was voor mij als het breken van het brood.

De man en ik praten verder, over onze families, over burens. Hij vraagt naar mijn studie, wat ik word en waar ik zal gaan werken. We komen over God te spreken. Hij zegt dat hij niet in God gelooft, of misschien toch wel, voor 50%. Voor de andere 50% gelooft hij in mensen. Die kan hij tenminste zien, God niet. Met mijn handen herhaal ik wat hij zegt. Horizontaal voor de mensen, verticaal naar God. "Bedoel je dit?" Mijn handen vormen een kruis. Hij knikt van ja. "En in het midden zit geluk", zeg ik. "Ja, in het midden zit geluk!" Aan het einde van dit intense gesprek kwam bij mij het symbool van het kruis naar boven, als een verwijzing naar de verbinding van het verhaal van mensen en het verhaal van God. (Ganzevoort en Visser 2007,219) Het is tijd. Het aanloopcentrum gaat dicht. De hele middag heeft hij geoefend op mijn naam en bij het afscheid spreekt hij die uit. We hebben elkaar ontmoet. Het elkaar noemen bij de naam was een teken van wederzijdse erkenning van waardigheid, en deze waardigheid is een fundamenteel principe van het diaconaat. (Crijns e.a. 2004,255)

Hoofdstuk 3 - De spiritualiteit van Jurjen Beumer

3.1 Inleiding

Jurjen Beumer (1947-2013) was predikant en directeur van Stem. Beumer heeft aan de wieg van dit centrum gestaan en het samen met het team en vrijwilligers opgebouwd tot wat het nu is. Zijn typering van het centrum is: 'een open, veilige plek in de stad waar mensen komen die om wat voor reden dan ook niet meer het tempo van onze maatschappij kunnen bijhouden'. (1994,7) Beumer was met hart en ziel verbonden aan Stem: 'Stem is de plek van de kleine verhalen. Hier leer ik dagelijks te luisteren naar de kleine verhalen van mensen, ook dat de arme in een grote gevarieerdheid onder ons en in ons leeft. Ik leef op deze kleine verhalen omdat ze tevens de mijne zijn. Ik leef op van deze verhalen omdat het allemaal mozaïekjes zijn die passen in de goede boodschap van het evangelie.' (1999,19) Dit hoofdstuk heet 'de spiritualiteit van Jurjen Beumer'. Bewust heb ik gekozen voor spiritualiteit en niet voor theologie. Spiritualiteit is een kernwoord in de werken van Beumer, zoals ook in de titels van zijn boeken te zien is. Spiritualiteit die alleen mystiek is, daar heeft Beumer niets mee. 'Spiritualiteit scheidt solidariteit, dat is haar keurmerk', zo zegt hij. (2005,9) De concrete daden die voortvloeien uit de solidariteit, daar gaat het om. En hij zegt zelf over zijn boeken: 'Veel meer dan om een abstracte weergave van de feiten gaat het hier in deze bladzijden om praktisch(theologische) ervaringsverhalen. Ik noem dat graag de spiritualiteit van het diaconaat. Immers, het gaat om mensen, om ons ploeteren om overeind te blijven en om ons zoeken naar gerechtigheid, geluk, zin, wijsheid en misschien die Ene in wie wij allen omvat en bemind worden'. (1999,9)

In dit hoofdstuk heb ik aan de hand van zes werken van Beumer zijn theologie, of aanzetten daartoe, gerubriceerd en gethematiseerd. Deze boeken zijn:

Pleisterplaatsen. De spiritualiteit van de diakonale gemeente en parochie (Baarn, 1994). Dit is het derde boek van Beumer. Het is zijn eerste verslag van wat er gebeurt in de praktijk van Stem, wat hij zelf het 'nieuwe diaconaat' noemt.

Reikhalzend. Spiritualiteit uit het hart van de stad (Baarn, 1999). Dit boek is min of meer een vervolg op *Pleisterplaatsen*. De nadruk ligt op de spiritualiteit van het nieuwe diaconaat.

De spiritualiteit van het gewone leven. Over veerkracht (Baarn, 2005). Karel Blei noemt *Pleisterplaatsen*, *Reikhalzend* en dit boek een trilogie. Samen met zijn dissertatie (1993) vormt dit de kern van wat hij geschreven heeft, aldus Blei. (Blei 2013,81) In alle drie de titels wordt

spiritualiteit genoemd. Dit is de kern voor Beumer; zonder spiritualiteit wordt diaconaal handelen zielloos.

Heeft de regen een vader? Mijmeringen over God, mens en wereld (Baarn, 2007). Hierin mijmert Beumer over onderwerpen waar hij al eerder mee bezig was: God, mens en wereld.

Bidden. Het meest intieme gesprek (Baarn, 2008). Een boekje over het gebed. Hij herhaalt en breidt uit wat hij in *Reikhalzend* begonnen was over het gebed.

Recht uit het hart. Gebeden, gedachten, gedichten (Gorinchem, 2012). Het laatste boek van zijn hand met gebeden.

Aangezien ik in dit hoofdstuk vooral naar de werken van Beumer verwijs, gebruik ik als verwijzing het jaartal en paginanummer van zijn boeken. Als het om de werken van Beumer gaat staat zijn naam er dus niet bij.

Ik heb deze boeken gekozen omdat hierin zijn spiritualiteit gekoppeld aan Stem het meest tot uiting komt. Deze boeken zijn ontstaan op basis van zijn ervaringen met de gasten van Stem. Door thematisch zijn werk te bekijken realiseer ik me dat ik hem en zijn spiritualiteit niet helemaal recht kan doen. Ook al komen deze thema's op uit zijn werk, ik laat ook thema's liggen, zoals zijn politieke engagement, zijn proefschrift *Intimiteit en Solidariteit* en zijn visie op de kerk. De thema's die ik voor deze scriptie gekozen heb zijn religie, de Stem, compassie, de ontmoeting met de mens in nood, wederkerigheid en gebed. Deze thema's komen in alle hierboven genoemde boeken terug. Zijn houding tegenover religies in het algemeen en de christelijke godsdienst die hijzelf aan hing in het bijzonder, vormen de basis van waaruit hij theologiseert, de Stem is het uitgangspunt voor het diaconale werk, want door deze Stem wordt de mens geroepen. Naast dat hij het in zijn boeken vaak over de Stem heeft, is het ook onderdeel van de naam van het diaconale centrum. Compassie is de grondhouding van het diaconaat, aldus Beumer, en alleen in de ontmoeting met de mens in nood kan deze grondhouding ontwikkeld worden. Deze ontmoeting vormt zo de basisactiviteit van het werk. Wederkerigheid noemt Beumer het hart van de grondhouding compassie en het is ook is de voedingsbron voor de spiritualiteit. Deze spiritualiteit kan niet zonder gebed, want daarin wordt de mens gevoed.

3.2 Ontwikkeling Beumer

Beumer werd in 1947 geboren in Friesland en groeide op in de Gereformeerde Bond. Na zijn diploma HBS-A heeft hij zijn militaire dienstplicht vervuld (tot zijn latere spijt). Tijdens die

dienstplicht had hij goed contact met de legerpredikant en zo koos hij voor de studie theologie. In 1980 werd hij benoemd tot voorganger van de Kritische Gemeente IJmond in Beverwijk, behorend tot de basisbeweging. Deze beweging kenmerkt zich door actie en daden, maar Beumer was toch ook altijd bezig met de spiritualiteit en de vraag naar God. (Blei 2013,18) Geleid door deze interesse wordt hij in 1986 predikant in Haarlem voor het sociaal basispastoraat, dat gericht was op de 'armlastigen'. Dit sociaal basispastoraat groeit mede door hem uit tot Stem in de Stad in 1995. (Blei 2013,22-26) In 1993 promoveert Beumer bij prof. dr. G. H. ter Schegget in Leiden op zijn dissertatie *Intimiteit en Solidariteit*, over het evenwicht tussen dogmatiek, mystiek en ethiek. In deze dissertatie zoekt Beumer naar een evenwicht tussen dogmatische waarheid en handelen vanuit het hart. (Blei 2013,43-44) In deze periode probeert Beumer de Generale Diaconale Raad van de Nederlandse Hervormde Kerk zover te krijgen om een leerstoel diaconaat op te zetten aan de universiteit. Dit zou volgens hem een halftime hoogleraarfunctie en halftime functie in de diaconale praktijk moeten zijn. In deze vorm is die er nooit gekomen, wel is er in 2008 een leerstoel gekomen (gefinancierd door Stichting Rotterdam) waarvan dr. Herman Noordegraaf de bijzonder hoogleraar diaconaat werd. In 1998 is Beumer wel parttime docent evangelistiek geworden in Kampen, maar hij koos er na een paar jaar toch voor om fulltime in de praktijk van Stem te werken. (Blei 2013,47,48) Blei concludeert dat het Beumer in al zijn werk te doen is om de innerlijke groei van de mens tot gerechtigheid. (Blei 2013,54)

3.3 Religie

Beumer staat positief tegenover andere religies, volgens hem vertegenwoordigen de 'documenten' van religies 'het állerbeste dat de mensheid in huis heeft', en dragen zij zo bij aan 'het goede leven voor állen'. (1999,74; 2007,103) Godsdiensten en religies zijn er om de droom van vrede levend te houden en om de echte vragen te stellen, en terughoudend te zijn met antwoorden. Bij godsdienstig fanatisme gaat het mis, dat is de doodsteek voor menselijkheid. Wie zegt de waarheid te hebben in plaats van die te zoeken of te delen ziet geen medemensen voor zich maar bekeringsobjecten. (2007,130; 1999,74)

Uiteindelijk verlangt iedereen naar een thuis en is de roep die klinkt in elk mensenhart hetzelfde, namelijk de oerkreet: waar is degene die van me houdt? (2005,135; 1999,37) En het gaat om deze hartstocht die mensen drijft goed te leven en de dienstbaar te zijn aan de naaste. Dan gaat het niet meer om het gelijk of ongelijk van religies. (1999,37)

Christelijke godsdienst weet weinig, het is een 'nog niet', altijd hopen, reikhalzend en verwachtingsvol. De vragen die de christelijke godsdienst stelt, zijn vragen uit de traditie: 'Waartoe ben ik hier op aarde?' 'Wat is mijn enige troost in leven en sterven?'. Theologie helpt deze vragen te beantwoorden, maar verkeerde theologie is theologie die mensen tot jaknikkers maakt omdat ze het geloof in een systeem wil persen. (1999,14,15)

Geloven is uiteindelijk niet meer dan leven vanuit de hoop, aldus Beumer. (1999,23) Deze hoop is de hoop op een nieuwe hemel en een nieuwe aarde die er ooit zal komen, hier twijfelt Beumer niet aan. Daar zullen alle tranen gewist zijn. 'Dat visioen is de motor van de geschiedenis en de drijvende kracht in ieder van ons.' (1994,33-34) Deze drijvende kracht brengt ons tot daden, want in dit geloof doen mensen nu al een poging om het koninkrijk binnen handbereik te brengen. (2005,57) Het geloof brengt mensen dus tot daden, maar tegelijkertijd kunnen daden niet zonder geloof. Mensen worden uitgezaaid om in naam van God vrucht te dragen. Doeners zonder de inspiratie van het Woord worden doenerig, het doen beklijft dan niet. (2005,42)

Beumer vergelijkt de leeftocht van mensen met het gaan van een weg. De weg die Jezus aflegde is de meest zinvolle weg die een mens ooit heeft afgelegd. En het is aan ons om hem daarin te volgen. '[...] Jezus die de Christus werd – is doodgemaakt vanwege zijn grote avontuur van vrede en vreugde, maar zijn Weg is gebleven als een voorbeeld voor ons allen. Als teken en beeld is Hij nog onder ons, opgestaan in ons leven en als Reisgezel op onze weg niet meer weg te denken.' (2007,53)

Deze weg is een uitdaging en een verrassing, want je weet niet waar je terecht komt. Iedereen heeft zijn eigen unieke weg te gaan. Wel kruisen onze wegen zodat we samen kunnen gaan. (2007,52) En als je je eigen weg gezocht hebt op dé Weg, dan heb je het Levensgeheim ontdekt. En dit Levensgeheim is dat niet de dood je vooruitzicht is, dat niet de oorlog het zal winnen, dat niet de grote mond of het onfatsoen het laatste woord heeft, maar de vrede, de liefde, de waarheid en de schoonheid. Beumer geeft toe dat dit een belachelijke, naïeve weg is. 'Wie geloof dat nou? Maar ik wil en ik kan niet anders dan dit geloof roekeloos omarmen, immers, als 'de Weg' niet óóit aan zal komen in de stad van vrede, waar dan wel?' Hij schrijft hierover: 'Geef antwoord alsjeblieft en laat je verontrusten door de onlogische logica van het evangelie en laat je verrassen door die ongekend creatieve Wandelaar van noord naar zuid, die

geliefde Pelgrim van God, uitverkoren om jouw levensweg vol vragen naar God te loodsen. Eens zul je thuiskomen, de Wandelaar staat er borg voor'. (2007,54)

3.4 De Stem

De naam Stem in de Stad is een samenvoeging van twee Bijbelteksten, Deuteronomium 6:5 'Hoor Israël, de Here is onze God: de Eeuwige is Eén!' en Openbaring 21:2 'En ik zag de heilige stad, een nieuw Jeruzalem, nederdalende uit de hemel...'. (1999,21) Stem en stad zijn gewone woorden, maar ook vol van Bijbelse symboliek. De stad is de werkomgeving van Stem, waar mensen die niet goed mee kunnen komen in de maatschappij naar de randen geduwd worden. In de stad is zoveel rumoer dat de stemmen van mensen niet meer gehoord worden, maar ook de Stem van God niet. Beumer ziet het als de taak van de kerk om een rustplaats te creëren waar die Stem gehoord kan worden. Deze Stem vertelt van een Stad die uit de hemel zal komen, een visioen voor 'ooit'. Het visioen uit Openbaring laat een nieuwe stad zien van vrede, recht en geluk. 'Dit (visioen, red. mw) is de inhoud van de Stem, de stem die in onze steden en ons hart lijkt verstomd, maar ondanks alles woning in ons heeft gemaakt. Als deze Stem in ons tot leven komt dan gaat dat unieke gebeuren van Godswege beginnen.' (1999,25,26) De Stem is een belangrijk begrip in alle boeken van Beumer. Over wie of wat er achter deze Stem zit en wat 'dat unieke gebeuren van Godswege' precies is, wordt geen duidelijkheid verschaft. De Stem komt van de Naam en dat blijft een geheim dat niet in mensenwoorden te vatten is. De namen die gegeven worden zijn bij benadering: 'de Betrouwbare, de Aanwezige, de Lichtende, de Schijnende, de Eeuwige, Vriend of Vriendin, Minnaar of Minnares... God'. (2005,61) Opvallend is dat hij God als laatste noemt. Over God schrijft hij voorzichtig en stellig tegelijkertijd. Want God is aan de ene kant een 'geheimzinnig woord waarin het diepste verlangen van ons wordt uitgedrukt [...] vrij als de vogel [...], mooi als die lelies'. (2005,105) Maar de 'krachtbron ook, waaruit we leven en aan welke we ons toevertrouwen. Op hoop van zegen, vol zorgen en zorgeloos, soms uit beeld in ons leven, dan opeens weer volop in de schijnwerpers. Steun en toeverlaat, zonder welke het leven een diep en leeg gat is'. (2005,105) Beumer zegt niet zoveel over wie of wat God is, maar wel over wat hij voor mensen betekent. Want stellig zegt Beumer dat God het grote Adres is voor alle schepselen van deze wereld en 'van dit adres zul je altijd antwoord terugkrijgen'. (1999,85) Wie of wat God is weten we niet, want dat zou betekenen dat we de goddelijke wijsheid in pacht hebben. En volgens Beumer is dat gelukkig niet het geval, 'omdat dan de toekomst volstrekt zou opgaan in het heden, de geschiedenis zou potdicht zitten en elk perspectief op geluk, recht en vrede zou oplossen in het opslokkende nu'. (2008,42) Als we alles zouden

weten zou er geen hoop meer zijn, maar het gaat Beumer om het vertrouwen op 'die ene Naam boven alle namen', die ons een toekomst voorhoudt van recht en vrede, die met ons mee huilt en die ons helpt met het verhaal van Christus, 'een geschiedend verhaal van hoop voor hopelozen, een relaas vol waarde voor waardelozen'. (2008,42)

De Stem is een 'zachte maar aanhoudende, een soms snikkende maar aandringende stem die naar ons vraagt, die om ons smeekt'. (2005,63) De Stem is te horen als je luistert met het hart. Uit het werk van Beumer komt naar voren dat de Stem drie dingen doet:

1. De Stem vertelt mensen dat ze beminde mensen zijn

Volgens Beumer is de kernvraag van elk mens: is er iemand die van me houdt? En de Stem fluistert tegen mensen dat ze een geliefd kind zijn, dat er van ze gehouden wordt en dat ze niet bang hoeven te zijn. Dit noemt hij de ontrafeling van het Levensgeheim. (2005,51; 2007,63) Het Levensgeheim betekent hier dat mensen geliefd zijn door God. De Stem die tegen mensen fluistert is de Stem die uit de hemel klonk toen Jezus werd gedoopt en zei: 'Jij bent Mijn geliefde Zoon, in wie Ik vreugde vind'. En dit wordt ook tegen ons gezegd: 'Dwars door en langs die schroeiende oervraag klinkt heel zacht en onopvallend een andere Stem. De Betrouwbare en Eeuwige van wie deze Stem is, drukt ons aan Zijn hart, troost ons en leidt ons naar grazige weiden'. (2005,63-64)

2. De Stem roept mensen op tot gerechtigheid

Deze Stem roept mensen ook op om daadkrachtig te worden in de wereld vol onrecht. De Stem is niet zoetsappig, want het spreekt ook over oordeel en over dingen die rechtgezet moeten worden. Het vraagt om mensen die opstaan tot gerechtigheid. De woorden die klinken komen voort uit Gods liefde. En tot die liefde worden wij geroepen en uitgenodigd. Deze roepstem klinkt in de diepte van een mensenhart in het gebeuren van alle dag. (1994,22; 2005,52) De Stem die tegen mensen zegt dat ze bemind zijn, maakt ook dat mensen in navolging van Jezus bij de mensen zullen zijn die niet mee kunnen komen in het leven of die gewond zijn. 'Om hen in aanraking te brengen met de milde Heelmeester die zegt: 'Ik houd zielsveel van jou, je kunt het, ga door, houd moed.' (2005,64)

3. De Stem vraagt om een antwoord

De Stem die tegen mensen fluistert dat ze bemind zijn en die mensen oproept om in deze wereld gerechtigheid te bewerken, vraagt om een reactie. De vraag 'Wie zeg jij dat Ik ben?' klinkt in het Marcusevangelie en die geldt volgens Beumer ook vandaag. Petrus' reactie is dat

Jezus de Messias is. De vraag is of wij dat beamen. Als je het beaamt betekent het dat je je kruis op neemt en Jezus volgt. Dat is een antwoord dat je niet kunt overzien, want het betekent dat je je hele leven overgeeft. Wat dat betekent mag je langzaam ontdekken. Beumer roept op om te oefenen in het ja zeggen tegen 'Gods liefde die ooit deze wereld en jou naar een gezegend eind zal dragen'. (2007,76)

3.5 Compassie

Compassie is een begrip dat de basis is van het werk bij Stem. Diaconaat komt namelijk voort uit 'mededogen, uit compassie, uit een diep mee-leven en mee-lijden'. Deze compassie komt allereerst voort uit het besef van professionals en vrijwilligers dat ook zij zelf de mens in nood zouden kunnen zijn. Want ieder mens weet hoe kwetsbaar het leven is en dat mens-zijn een wankel evenwicht is. (1994,31; 1999,35)

Compassie, met ontferming bewogen zijn, barmhartig zijn; het zijn allemaal woorden om een spontaan gevoel van nabij willen zijn, uit te drukken. De barmhartige Samaritaan uit Lukas 10 is met ontferming bewogen, 'het is de mens die letterlijk in elkaar krimpt omdat hij of zij onrecht ontwaart, omdat hij of zij daar niet tegen en tegenop kan. Hij komt in de nabijheid van de mens en verbindt zijn wonden'. (1994,17) Barmhartigheid, *misericordia* is 'een aangelegenheid van het hart (*cor*), het innerlijk of het gevoel dat spontaan en instinctief uitgaat naar degene die *miser* is, arm of ongelukkig'. (1999,33). Kyrie eleison, Heer ontferm u over ons, is 'de hartenkreet die door elk mensenleven zindert.' Als alle medische zorg verleend is en iemand medisch gesproken klaar is, dan nog komt de vraag op ons af: 'Ga alsjeblieft die tweede mijl met me. Laat me niet alleen, want ik ben zo bang. Wil je bij me blijven als ik ziek ben? Houd je mijn hand vast als ik moet sterven?' (2005,78) Compassie gaat dus verder dan hulpverlening en is een zaak van het hart.

Compassie is nodig voor een wereld waarin lijden aan de orde van de dag is. De troost die in compassie ligt is het geloof dat God naar mensen omziet en ze opzoekt in het tranendal. Dit is bijvoorbeeld te merken aan een medemens die je aanraakt en troost. God bezoekt mensen door mensen. Beumer haalt Lukas 6:21 aan waar staat: 'Zalig gij die nu weent want gij zult lachen'. Het nieuwe Jeruzalem waar de tranen ooit afgewist zullen worden klinkt erin door. Op het kruispunt van huilen en lachen voltrekt zich ons leven. Het wenen van Jezus maakt dat hij de dingen scherp ziet en in verzet komt. (1999,61) 'In de pijn op ons gezicht is God af te lezen en onze wereld vol haat en oorlog is een dagelijks kruisigen van Jezus. Maar ook, in de vreugde

van onze ogen en het lachen van de kinderen glinstert de opstanding van Christus.' (2007,39) Volgens Beumer heeft God zijn handtekening op de bodem van ieders ziel gekrast. Dit maakt mensen tot zielsverwanten en daarom zijn ze solidair met elkaar. Ieder mens kent verdriet, maar ook veel mensen kennen vreugde door het verdriet heen. Met degenen die ook die vreugde moeten missen moet men in het bijzonder solidair zijn. Dit zijn 'de bedrukten, de vermoeiden, de geknechten, de gemarginaliseerden en God weet wie'. (2005,172) Bij compassie gaat het dus zowel om mee-lijden als hoop houden. Want het bestaan is zinloos, volgens Beumer, als we alleen blijven op deze wereld met al haar ellende. De nabijheid van het geheim is de Naam van God: 'Ik zal er zijn- Ik wel'. Aan een mensennaam wordt de Naam toegevoegd, en dat geeft zin aan het bestaan op persoonlijk vlak. Wat de wereldvrede en gerechtigheid betreft, stelt Beumer: 'ze worden de grond ingeboord als de trekkracht van de Eeuwige ontbreekt'. (2007,10) Compassie, het nabij willen zijn van de ene mens naar de andere mens toe, vindt zo haar basis in de belofte van de naam van God, die Beumer hier vertaalt met 'Ik zal er zijn- Ik wel'. Het 'Ik wel' veronderstelt een tegenstelling. Vermoedelijk wordt hiermee de kilheid van de wereld bedoeld.

Compassie kan niet enkel uit woorden bestaan. Meerdere malen benadrukt Beumer dat het ook niet geleerd kan worden in een studeerkamer. Het is een grondhouding die ervaren en geleerd wordt in de harde leerschool van het leven, in de rauwheid van alle dag. Het is een gevoeligheid die van binnenuit komt en die Beumer de spirituele onderstroom van het werk bij Stem noemt. (2005,75) Dit leerproces begint bij het besef dat de scheidslijn tussen arm en rijk, verslaafd en niet verslaafd heel dun is. (1994,12,17) Compassie verlenen aan anderen is van belang als het met de ander niet goed gaat. Dan heeft diegene iemand nodig die zich over hem of haar 'ontfermt'. De kenmerken van deze ontferming of compassie, die in de boeken van Beumer naar voren komen zijn:

- Presentie. God was aanwezig bij mensen in nood, door Jezus die die mensen opzicht en bij hen was. Zo kunnen mensen present zijn door bij mensen in nood te blijven. (1999,27) Dit bij de mens in nood blijven, betekent soms 'mee uithouden'. Het eerste doel van diaconaat is om leed op te heffen of te voorkomen, maar soms is dit niet (meer) mogelijk. Sommige nood kan niet meer verbeterd of veranderd worden. Dan is het volgens Beumer de taak om het met mensen uit te houden. Dat betekent dichtbij hen blijven en het niet opgeven. (2005,67)

- Trouw zijn. Veel mensen in nood, bijvoorbeeld de gasten van Stem, zijn mensen met een uitvergroete eigenaardigheid, aldus Beumer. Deze eigenaardigheid herinnert ons aan onze eigenaardigheden en dat maakt het soms confronterend en zwaar. Trouw zijn betekent ook doorgaan als je geen zin hebt of er tegen op ziet. Mensen met hun eigenaardigheden maken het leven niet altijd makkelijk en daarom is trouw zijn ook een opgave, maar het speelt zich wel af in het echte en waardevolle leven. (1994,96; 2005,73)

- Luisteren. Dit is een belangrijk begrip in het uitoefenen van compassie. Luisteren is iemand echt ontmoeten en diegene zien met de ogen van het hart. Het gaat hierbij om sensitiviteit en empathie. De zielzorger die wil luisteren naar mensen in nood probeert 'de Stem van God op het spoor komen in het soms sprakeloze verhaal van mensen.' Belangrijk is dan ook dat de zielzorger zelf gelooft dat God een weg met hem of haar gaat. Dat ook in het eigen leven die Stem klinkt. (2005,141,146)

-Huilen. Beumer noemt dit de gave der tranen. Dit komt op uit de verhalen waarin van Jezus wordt verteld dat hij huilde en met ontferming bewogen was. Het feit dat Jezus zelf huilde is al troostrijk volgens Beumer. Want Jezus huilt daarmee ook onze tranen. Zijn tranen over Jeruzalem in zijn dagen, zijn ook de tranen over Auschwitz en een gehandicapt kind en een werkloze man. (1999,59-60) Als wij kunnen huilen om het leed dan is dat een gave. En die gave maakt dat we alert zijn op wat nog komt, dat we in verzet komen omdat we geraakt zijn en in de tranen mogen we ook de eerste zonnestralen weer zien glinsteren. Beumer stelt, met de dichter van psalm 56 God, voor als een Kruik waarin hij alle tranen verzamelt die hij zelf geeft. (1999,62)

- Troosten. Beumer noemt troosten de binnenkant van de naastenliefde: 'Troost is een net iets steviger handdruk. Het is een knipoog vol mededogen. Troost is tóch nog maar even dat extra bezoekje, of een bloemetje voor die treurende mens, zomaar. Troost is aandacht met een uitroepeten!'. (2007,116) Troosten is ook met lege handen staan, want het is niet iets waarmee je iets kunt doen of oplossen. Troosten leer je, doordat je zelf pijn ervaart. Diep in de mens is een plaats waar troost gegeven en ontvangen wordt. 'Het is dat domein in ons, waar ons verdriet ligt opgeslagen, ons oerverdriet zelfs.' (2007,117)

Deze kenmerken komen deels voort uit de eerder genoemde theorie van de presentie van Baart. Baart is de geestelijk vader van de presentietheorie. Deze theorie komt op uit praktijken

die al langer bestaan, zoals het oude wijkenpastoraat, maar ook in de zorg. Voorop staat de belangeloze aanwezigheid bij mensen die een beroep op jou doen. Kenmerkend in de presentie-filosofie en de daarbij aansluitende praktijken is de gerichtheid op het scheppen van rechtvaardige en liefdevolle menselijke verhoudingen, met name waar mensen onaanzienlijk, arm, 'sociaal overbodig', doodziek of 'hopeloos' zijn. De presentiefilosofie wordt bij Stem beoefend. Baart geeft in zijn werk ruimte voor de theoloog om verder te borduren op het 'raster' dat hij heeft neergelegd. (Baart 2001,273)

3.6 Ontmoeting met de mens in nood

Compassie wordt realiteit wanneer mensen elkaar ontmoeten. Alleen in een ontmoeting kan de grondhouding van het diaconaat, de compassie ontwikkeld, geleerd en gevoed worden. (2005,68) Alleen door de 'live-ontmoetingen' blijft diaconaat relevant. 'De ander in de ontmoeting reikt jou de woorden aan en nog vaker zullen we met de mond vol tanden staan.' (2005,90) Wat een gezicht vertelt tijdens een ontmoeting is heel belangrijk. Achter elk gezicht zit een verhaal en 'achter alle ogen branden zoute tranen of flonkeren kristallen. Dat zie je meteen aan iemand en de ander ziet het ook aan ons'. (2007,37)

Zorg is een belangrijk kenmerk van de ontmoetingen. Door zorg worden mensen op elkaar betrokken. Er zijn mensen die zorg nodig hebben en mensen die zorg kunnen verlenen. Deze rollen kunnen wisselen. Beumer beroept zich op het evangelie waarin ook een subtiele wisseling van zorg zit. Aan de ene kant, zo stelt hij, roept Jezus op tot zorgeloosheid en vrijheid: 'Kijk naar de leliën op het veld. Doe jij dat ook eens, zwartkijker en pessimist. Gooi al die zorgen eens van je af en lééf!'. (2005,76) En aan de andere kant is het evangelie doordrenkt van het besef dat er mensen zijn die zorg nodig hebben; de mens in nood. Dit zijn de mensen die genoemd worden in de werken van barmhartigheid: de hongerigen, de vreemdelingen, de armen, de minsten, kortom de mensen die het om allerlei redenen niet voor de wind gaat. (2005,90)

Beumer stelt dat in onze cultuur een hang naar 'kaïnitisch' leven is, mensen willen sterk zijn en iets groots tot stand brengen. De 'Abels' daarentegen zijn de waardelozen, de 'have-nots' die onder de bestaansgrens geduwd worden. (1994,63) Terwijl de 'Abels' belangrijk zijn voor het Bijbelse visioen van bevrijding. Want juist de mensen in de marge stellen de vragen en zorgen voor het ongemak in de kerk en in de maatschappij. Als homoseksuelen, zwarten en vrouwen zich niet thuis voelen in de kerk, waar is dan het Bijbelse visioen? (1994,7,49). Daarom moet er

juist eerbied zijn voor de ander, de theologische 'minste'. Theologisch gezien gaat de minste voorop, dat is een grondregel in het evangelie. (1994,84; 2005,137)

Een ontmoeting met een mens in nood blijft niet zonder gevolg. In en door deze ontmoeting komt men God zelf tegen. Enerzijds gebruikt Beumer dit als kritiek op de gelovigen, theologen, filosofen die wel iets over God willen zeggen maar de armen nooit ontmoeten. Hij gebruikt hiervoor een argument uit de bevrijdingstheologie als hij zich afvraagt hoe men God wil leren kennen als men de armen en hun noden niet tegenkomt en zo leert kennen, aangezien God de God is die voor de armen en verdrukten opkomt. (1994,85; 1999,35) En anderzijds bedoelt Beumer dit mystiek. Want tijdens een ontmoeting kan het gebeuren dat God zelf verschijnt. Hij gebruikt vaak de term 'de Derde' in deze context. Deze verschijning noemt Beumer een 'glimlach van Godswege'. (1994,86; 2005,149) Waarschijnlijk doelt hij op het verhaal van de Emmaüsgangers, waar Jezus als de Derde verschijnt (Lukas 24:1-35). In poëtische taal schrijft hij hierover: 'Laatst meende ik hem te zien in een traan op iemands wang waarin ik mijzelf weerspiegeld zag'. (2007,92) Een andere manier waarop Beumer dit verwoordt is door te zeggen dat door de ander, de 'nooddruftige' in de ogen te kijken, het gelaat van de Mensenzoon zelf opdoemt. (2005,100)

3.7 Wederkerigheid

Wederkerigheid of de diaconale omkering zoals Beumer dat noemt is het proces waarin de rollen wisselen en waarin degene die dacht de ander te helpen zelf geholpen wordt. In het contact met de mens in nood besef je dat je hetzelfde bent. En dat besef maakt dat de rollen soms om kunnen draaien. 'Een (onbewuste) opmerking vanuit de situatie van de geholpene kan de kwetsbaarheid van de 'helper' aan het licht brengen en daardoor de 'helper' troosten.' (1994,85)

Het besef dat je in wezen hetzelfde bent, voorkomt ook gevoelens van superioriteit en paternalisme. Het is als het ware een voorwaarde voor wederkerigheid. Ieder mens is altijd op weg en onderweg. 'Op de pleinen en in de straten van onze steden, dorpen en plaatsen lopen we állemaal. Jij bent dan weer de dakloze en dan weer de haastige.' (2007,59) 'Het solidaire gesprek met de verslaafde komt op gang wanneer we diep in ons ervaren dat we zelf alcoholisten hadden kunnen zijn. En misschien worden we dat nog wel, want wie kan voorspellen hoe zijn leven gaat lopen? Of we dan de verleiding kunnen weerstaan?' (1994,13,31)

Beumer noemt in dit verband het begrip gastvrijheid en het Duitse woord *Gastfreundschaft*, vriendschap voor de gast. Dit werkt twee kanten op als blijkt dat gast en gastheer niet veel van elkaar verschillen. Volgens Beumer is er geen verschil doordat ieder mens uiteindelijk hetzelfde is in het verlangen naar geluk en erkenning. We zijn allemaal mensen 'die daar nooit mee klaar zijn, altijd onderweg, altijd op zoek, dikwijls eenzaam, alleen, eenzaam, alleen'. Gastvrijheid wordt geschonken aan eenzame mensen, en dat zijn we allemaal. (1999,63-64) In een ontmoeting waarin gast en gastheer zich kwetsbaar opstellen worden beiden van hun bekende plaats weggetrokken en gaan ze op een avontuur waarin niets zeker is. Ter illustratie noemt Beumer het verhaal over Abraham die drie gasten ontvangt. Beumer roept op om gastvrij te zijn als Abraham en Sara 'want zonder dat we het weten hebben we 'hoge gasten' aan tafel, zonder het te weten heb je engelen geherbergd (Hebreeën 13:2)'. (1999,66-67)

Beumer is bekritiseerd op zijn visie op de relatie helper-geholpene, dat hij het verschil tussen beiden niet zou zien of willen zien. In *Pleisterplaatsen* (1994) schrijft hij namelijk dat hij af wil van het 'oude diakonaat' dat de relatie helper-geholpene scheef trok door de helper een superieure positie te geven. (1994,84) Hij benoemt de kritiek in zijn latere boeken (1999,127; 2005,70) en legt uit dat het een gelovige keuze is om die ongelijkheid niet in stand te houden. Hij erkent dat er ongelijkheid is tussen mensen, maar gelooft dat daaronder een diep-menselijke gelijkheid ligt. Ook al is het in de praktijk misschien niet altijd zichtbaar, toch wil hij niet om die reden zijn theologisch-gelovige keuze aanpassen. 'De helper is objectief een ander iemand dan de geholpenen, maar van mens tot mens weten we dit niet zo zeker.' (2005,70,73)

Waarom is dat, waarom zijn 'de minsten', de 'have-nots', de 'abels' zo belangrijk? 'Als wij met deze mensen in aanraking komen (en hoe dikwijls zijn we ook zélf niet die mensen!) gebeurt er iets, [...]. Wát er gebeurt is een geheim. Wat gebeurt is genezing, heling. Niet als een recept vooraf, maar soms ervaren we, bijna mystiek, dat 'het' gebeurt. Wat dan?' (2005,92) Beumer geeft verschillende voorbeelden, waaronder:

- Dat de rijke geneest aan de arme. Beumer stelt dat het evangelie laat zien dat de rijke nooit uit zichzelf bekeerd kan worden. Daar heeft hij de arme voor nodig. De armen kunnen namelijk zonder eigenbelang de rijken wijzen op de macht van het geld dat bezit van hen heeft genomen. Ze zijn daardoor te veel op zichzelf gericht geraakt, waarmee ze zichzelf te kort doen. (1994,86; 2005,92) En door de arme leert de rijke dat de opgehoopte rijkdom grotendeels diefstal is. (1999,65) Daarnaast bieden armen het besef dat iedereen ten diepste

arm is, want iedereen is zonder bezit ter wereld gekomen en moet ook zo weer afscheid nemen. (2005,93)

-Dat de Nederlanders kunnen genezen aan de vluchtelingen. Want zonder hen kan er geen multiculturele samenleving opgebouwd worden. (1999,65) En de vluchteling doet beseffen dat uiteindelijk iedereen aangewezen is op de gastvrije God. (2005,137)

-Dat de sterke geneest aan de zwakke. Als voorbeeld noemt Beumer de Ark-beweging van Jean Vanier, waar de gehandicapte mens de 'sterke' mens leert om te gaan met zijn zwakke plekken. (2005,92) Hij schetst het beeld van verstandelijk gehandicapte kinderen die hij op de kermis ziet genieten en spelen en verzucht daarbij: 'Is het niet vaak zo dat de kleinen in Gods schepping ons de weg naar ons hart leren gaan, daar waar we leven en waar het echte leven tintelt in sobere wijsheid'. (2007,44)

-Dat de levende geneest aan de stervende. Want in het contact met iemand die stervende is, leert de levende om te gaan met zijn eigen sterfelijkheid en leert zo dat het geheim van het leven is dat je het uit handen durft te geven. (1999,65; 2005,93) De stervende kinderen die via de media ons aankijken met een intens treurige en levenloze blik leren ons dat iedereen sterfelijk is. En dat maakt mensen gelijk aan elkaar. (2005,151)

Deze omkering, dat degene die dacht te helpen zelf geholpen en genezen wordt, is het geheim van dit praktische handen- en voetenwerk, de spiritualiteit van het diaconaat. Als deze omkering plaatsvindt, dan is de 'Derde' daarbij aanwezig geweest, als troost, bemoediging en genezing. Ook hier gebruikt Beumer niet meer woorden om te vertellen wie die Derde is, maar benadrukt wel het belang van het mee willen laten doen van deze Derde, namelijk dat dat het verschil maakt tussen het diaconale werk en hulpverlening. (2005,93)

3.8 Gebed

Gebed is een belangrijk thema voor Beumer. Opvallend is dat twee van zijn laatste boeken over bidden gaan (2008; 2012). Hij wilde ook bewust dat zijn laatste boek een gebedenboek zou zijn. In wat hij schrijft over het gebed komen alle hierboven behandelde thema's naar voren. Het gebed vormt daarmee een thema waarin alles samenkomt. Nu volgen alle onderwerpen als samenvatting van dit hoofdstuk, bekeken vanuit gebed.

Religie

Beumer stelt bidden voor als levenshouding. Dat betekent dat je bewust in het leven wil staan, alert en kritisch bent op wat je aangeboden wordt vanuit de cultuur, maar ook vanuit religies en godsdiensten. Hij typeert de mens in het Westen als een uitgeknepen vrucht waarvan de sappen zijn weggevloeid doordat hij niet meer bidt. Het bestaan en de cultuur raken daardoor leeg. Het gevolg is dat ook de naastenliefde weg gaat, want 'hoe is *engagement* mogelijk als we op apegapen liggen, wanneer de bron van onze geestelijke voeding is opgedroogd?'. (2008,34,45) Een biddende levenshouding betekent dat je je leven hebt afgestemd op de bijbel en op Jezus. Geloven betekent een sprong maken richting de Ander in het vertrouwen dat je springt in de handen van God. Bidden is een beamen dat je in 'Goede Handen' gesprongen bent. (2008,67)

Tijdens het bidden komen verdriet en hoop langs:

'Als je bidt ga je je binnenste kamers langs. Daar zitten kamers met verborgen pijn, ruimtes vol verdriet over geliefden die gingen, hoeken met verborgen liefdes, afgronden waar cyclonen razen, oorlogen woeden en de aarde trilt voor de zoveelste beving. Ik zie miljoenen doden. Verderop loop ik danszalen binnen waarde lach klinkt en de toekomst straalt. Waar de merel (altijd weer die troostende merel!) mooier zingt dan ooit.' (2008,71)

Bidden en hoop zijn voor Beumer onlosmakelijk verbonden. Want 'alles in ons vraaggebed wrikt en wringt naar de vraag of God zijn rijk van vrede en recht wil laten komen'. We bidden voor de mensen in nood, en die zullen er altijd zijn tot dat 'het nieuwe' er zal zijn. En totdat dit nieuwe er is moet er gebeden worden. (2008,76) Voor Beumer zou in ieder gebed het visioen voor de beloofde wereld waarin ieder mens tot zijn of haar recht kan komen, mee moeten resoneren. (2008,56)

Dat gebed niet zonder daden kan, zoals spiritualiteit niet zonder daden kan is belangrijk voor Beumer; als je bidt om vrede, moet je ook zelf aan vrede werken. Zo komen de gebeden uit de hemel, om op aarde handen en voeten te krijgen. Bidden helpt ook om hierin te volharden. (1999,85; 2008,38)

De Stem

Tijdens het bidden wordt de mens stil en als hij dan 'eindelijk zijn mond houdt', is het mogelijk om heel diep in het hart en heel diep in deze wereld 'de bescheiden stem van God horen; niet schreeuwerig, niet opdringerig, maar vol mededogen'. (1999,85) Deze Stem kan ook via een lied of de lijdende naaste tot de mens komen. De Stem geeft moed en spoort aan: 'jullie kunnen het, zegt die Stem, jullie hebben de spankracht en de dynamiek. Jullie kunnen véél meer dan jullie denken'. (2005,39) Bidden is reageren op het beroep dat de Stem op een mens doet. Het is een wisselwerking, een reactie op een oproep die om reactie vraagt. Zo houdt de biddende mens God aan zijn belofte voor de toekomst en tegelijkertijd doet God een beroep op zijn 'hardhorende schepsels' om hen bij hun opdracht te houden. (2008,50)

Compassie

Bidden is een bron voor compassie, want het leert de mens met andere ogen naar de wereld te kijken. Door stil te worden breng je orde aan in de chaos van het leven van alle dag. En zo leer je met de ogen van je hart te kijken en zie je wat anderen over het hoofd zien en word je met ontferming bewogen. Zo leren kijken vraagt om een 'bekering', een omvorming. Want, zo stelt Beumer, diep in ieder mens is een leegte, maar door contemplatie kan dit gevuld worden met geluk wat een drijfveer is voor de strijd voor en met mensen. Zo ontstaat moed en kracht om risico's te nemen. (1999,82-83)

Bidden is ook een aanklacht tegen God: 'Dat Je zoveel van mijn medemensen laat verkommeren. Heus, ik ga de krant niet herhalen, maar elke dag opnieuw de voorpagina's, daar móét Je toch van huilen?' 'Ik smeek Je, God, dat Je mijn gebeden serieus neemt en mijn woorden betreft in wat Je wilt met je mensen en je wereld. [...] Leer me vooral het kleine; het zijn de stapstenen naar het grote: een schouderklop voor de nooddruftige, een bemoedigend woord voor de kwetsbare, een schaterlach om uw rijk van vrede dat zéker komt.' (2008,73) Compassie is zo niet alleen zelf de ander nabij zijn, maar ook door gebed God aanspreken op zijn belofte.

Ontmoeting

Zoals in een ontmoeting tussen mensen iets gebeurt, zo kan er ook in de ontmoeting met God iets gebeuren. Een ontmoeting met iemand is altijd spannend, want je weet niet wat er tijdens de ontmoeting gaat gebeuren. Zo geldt dat ook voor het gebed, aldus Beumer. (2008,66)

Tijdens het bidden is er ook sprake van overgave: 'Ik overwin mezelf, zet mijn twijfels opzij, gooi de luiken open en werp me als het ware in het gebed, kome wat komt'. (2008,43)

Zoals de ontmoeting met de mens in nood je een nieuw perspectief geeft op jezelf, zo gebeurt dat ook in gebed door God, die Beumer de 'grote Doordouwer' noemt. Want zo kom je los van oneigenlijke bindingen zoals bezit en aanzien. De oneigenlijke bindingen vormen een belemmering van het uitzicht op de verwondering, de verwachting en de hoop. (2008,63)

Wederkerigheid

In de ontmoeting met de mens in nood kunnen de rollen wisselen en kan de gastheer de gast worden en andersom. Het gebed is ook de plek waar het verschil verdwijnt tussen degene die dient en degene die de barmhartigheid ontvangt. Want allebei zijn ze aangewezen op God en 'voor het Aangezicht verdwijnt elk verschil tussen mensen, een gelijkwaardige samenleving gloort'. (1999,43)

3.9 Fragmentarisch

'Ik wil niet alles op een rijtje hebben, mijn theologie en geloof zijn flarden, fragmentarisch. Altijd zoekend, steeds minder uit op het vinden. Het is meer een vermoeden geworden.' (2005,164)

In dit hoofdstuk heb ik de spiritualiteit van Beumer gepresenteerd aan de hand van zes door mij gekozen thema's. Deze thema's komen op uit het werk van Beumer. Wat opvalt is dat Beumer schrijft vanuit zijn hart en zijn passie, waardoor sommige thema's misschien onaf voelen doordat ze niet helemaal uitgewerkt zijn. Enerzijds komt dit omdat het ook nooit zijn doel is geweest een afgeronde theologie te schrijven. Dat laat hij graag over aan de academici. Hij wil zelf een 'meditatief-theologisch essay' schrijven. (2005,80-81) Zijn boeken zijn samengesteld uit voordrachten, lezingen en preken, en zoals hij zelf zegt: 'aldoende ontwikkelt zich een bepaalde gevoeligheid voor spiritualiteit en ontstaat zo iets als theologie, een reflectie op de diakonale praktijk'. Hij noemt wat hij schrijft 'contouren van een diakonale theologie'. (1994,8) Anderzijds werd zijn aandacht steeds weer getrokken door de concrete mens, de gast die bij Stem hoort. De verhalen van de gasten zijn geen afgeronde levensverhalen, het kan elke dag anders zijn, iedere dag vraagt om iets nieuws. Ik pleit ervoor om zijn boeken in deze beweging te lezen.

Hoofdstuk 4 – De theologie van John Caputo

4.1 Inleiding

In de spiritualiteit van Jurjen Beumer stond de ontmoeting met de mens in nood centraal. De gasten van Stem, waaronder dak- en thuislozen vormen de basis van zijn reflecties. Nu ga ik de theologie van John Caputo verkennen die zijn radicale theologie zelfs 'thuisloos' noemt. Want als theologie, het spreken over God, ergens thuis raakt is er geen ruimte meer voor God om daarin in te breken. Dit is een thema dat voor Caputo erg belangrijk zal blijken te zijn. (2013,82)

John D. Caputo (geb. 1940) is emeritus Thomas J. Watson Professor of Religion aan de Universiteit van Syracuse en emeritus David R. Cook professor aan de universiteit van Villanova. Caputo is van huis uit filosoof maar hij ging zich steeds meer inlaten met theologie. In *The Weakness of God* biecht hij op dat hij een zwak voor theologie heeft. Zijn theologie is te omschrijven als een zwakke theologie van het onmogelijke. In zijn filosoferen en theologiseren maakt hij voornamelijk gebruik van het gedachtegoed van Jacques Derrida. Wat hij van hem overneemt en gebruikt zal in dit hoofdstuk duidelijk worden.

In dit hoofdstuk staat wederom de vraag naar God centraal; hoe denkt Caputo over God en zijn aanwezigheid onder de mensen? Om deze vragen te beantwoorden heb ik de volgende vier boeken van zijn hand gebruikt:

Religie (2001). De verwondering dat religie niet dood is gegaan, zoals lange tijd de verwachting was, maar nog steeds in allerlei gedaantes leven is, is de basis van dit boek. Hij zoekt naar een nieuw beeld van geloof en religie in de huidige tijd. Het is, tot nu toe, het enige boek van Caputo dat vertaald is in het Nederlands (door A. Smilde, 2002). Dit boek maakt onderdeel uit van de reeks '*Routledge Filosofie*'.

The Weakness of God. A Theology of the Event (2006). De naam van God wordt door Caputo in dit boek gepresenteerd als een gebeurtenis. En deze gebeurtenis laat God zien als een zwakke kracht. Een machteloze macht die in contrast staat met het beeld van de almachtige God van de onto-theologen. Dit is het eerste boek waarin Caputo zichzelf neerzet als theoloog.

What would Jesus deconstruct? The Good News of Post-modernism for the Church (2007). Dit boek is uitgekomen in de reeks '*The Church and Postmodern Culture*', waarin denkers binnen

de continentale filosofie en eigentijdse theologie schrijven over de impact van het postmodernisme op geloof en de kerk. Caputo verbindt zijn theologie van deconstructie aan de praktijk van de kerk.

The Insistence of God. A Theology of Perhaps (2013). In dit boek presenteert Caputo zijn idee dat God niet bestaat zoals mensen bestaan, maar indringt op het bestaan van mensen. De mensen zijn daarmee verantwoordelijk geworden voor het tot bestaan komen van God in de wereld. Dit is het meest filosofische boek van deze vier boeken, waarin hij veelvuldig verwijst naar filosofen en beschrijft hoe hij zich tot hen verhoudt. Aangezien dit een theologische scriptie is waarin de vraag naar God centraal staat beperk ik mij tot zijn theologische noties. Omdat in dit hoofdstuk alleen Caputo aan het woord komt gebruik ik ter verwijzing naar zijn boeken alleen het jaartal van publicatie.

In dit hoofdstuk beschrijf ik de theologie van Caputo in vijf stappen, van theorie naar praktijk. Stap één is zijn verstaan van postmodernisme en religie (4.2), stap twee draait om de vraag hoe die ideeën zich uitkristalliseren in het Christendom (4.3 en 4.4). Dan gaat het langzaam over naar de praktijk met stap drie, waarin naar voren komt wat er gebeurt in de zwakke theologie van Caputo. Wat de naam van God inhoudt, namelijk een gebeurtenis en een belofte, 'het onmogelijke' (4.5 en 4.6). Stap vier laat zien met welke taal daarover gesproken kan worden, de theo-poëzie, en hoe Caputo bij de kern komt van de gebeurtenis door een deconstructieve hermeneutiek te gebruiken (4.7 en 4.8). De laatste stap, stap vijf, eindigt daar waar de theologie van Caputo in praktijk wordt gebracht, namelijk in een anarchistisch koninkrijk (4.9 en 4.10). Ik eindig met een persoonlijke, voorlopige reflectie op Caputo (4.11).

4.2 Postmodernisme en religie

Caputo schrijft zijn theologie vanuit het postmodernisme. Hoe het postmodernisme zich verhoudt tot het denken over religie legt hij uit aan de hand van het beeld van de weg: ieder mens is onderweg in het leven en het begaan van deze weg kan op twee manieren. De eerste manier is dat je weet waar je naar toe gaat en hoe, en de tweede manier is dat je niet weet waarheen je gaat en dat je de weg zelf uit moet vinden. De tweede manier is de weg van het postmodernisme. (2007,39) Niemand weet de weg, niemand is voorgeprogrammeerd op de Waarheid, want dat zou betekenen dat we niet vrij zijn. We zijn in zekere zin dus allemaal verloren. Degenen die zeggen te weten waarheen ze gaan en hoe die weg loopt, hebben zichzelf voorgeprogrammeerd en gaan op de automatische piloot. Voor Caputo betekent dat dat ze uit het 'spel' gestapt zijn: 'They are like vacationers eager for an adventure, to set forth

into the unknown – but not without an air-conditioned Hummer with four-wheel drive, an experienced guide, and reservations at a five-star hotel'. (2007,40,41) Er zijn meerdere wegen, en iedereen moet zijn eigen, unieke weg vinden. Deze weg is spiritueel want het heeft alles te maken met de zin en betekenis van je leven. Religie is datgene waarmee mensen die zin vormgeven en daar is in het postmodernisme meer ruimte voor dan in het modernisme, aldus Caputo. Om deze reden schrijft hij vrijuit over religie, wat zijn filosofische collega's daar ook van vinden. In zijn werken verhoudt hij zich kritisch tegenover hen, maar ook tegenover '*The Religious Right*', een groep politiek rechts georiënteerde, conservatieve christenen in Amerika.

Een theologie die vanuit het postmodernisme denkt, noemt hij radicale theologie. En een radicale theologie stelt vragen aan alles. Het is als een spook dat de confessionele theologie (theologie die in de kerk wordt beaamd) achtervolgt en aan alles 'Is dat zo? Misschien niet' toevoegt. De ondertitel van *The insistence of God* verwijst naar deze 'theologie van misschien'. Maar, zo zegt hij ook, radicale theologie zou niets waard zijn als het alleen maar 'misschien niet' zou zeggen, het moet ook 'ja ja' zeggen. Het is niet te bedoeling alleen vragen te stellen en af te breken, maar het zegt ook ja als een bevestiging van een dieper geloof dat het onmogelijke mogelijk is. (2013,82) Deze beweging van vragen stellen én beamen van een geloof dat het onmogelijke mogelijk is, is de beweging die de gehele theologie van Caputo doortrekt.

4.3 Zwakke theologie

In al zijn werk zet Caputo zich af tegen te stellige, dogmatische theologie; een sterke theologie van macht en majesteit. Hij zet zich af tegen een metafysische uiteenzetting van de aard van God. Hij gebruikt de woorden van Paulus die Jesaja citeert in 1 Korintiërs 1:19: 'Ik zal de wijsheid van de wijzen vernietigen, het verstand van de verstandigen zal ik teniet doen'. Caputo maakt hiervan: 'I will deconstruct the metaphysics of presence of the strong ontologists, sayeth the Lord God'. (2006,48)

Caputo stelt een theologie voor die niets te maken heeft met beelden van een sterke theologie, van een 'almachtige vader' die regeert en in wiens naam veel geweld is gebruikt. Caputo stelt vragen als: 'Wat als God zijn hoofd het liefste te ruste legt te midden van de daklozen en hij dus geen thuis heeft?' 'Wat als God niet de orde brengt, maar die juist in de war wil brengen?' 'Wat als God niet een tijdloze, oneindige macht, een *omnipotens deus* is, maar de machteloze die lijdt aan de verwoesting van de tijd?' 'Wat als Gods macht over

mensen begrensd is door de liefde en dat hij plaatsneemt naast hen in hun machteloosheid?'. (2006,33-34) Dit stellen van vragen is typerend voor Caputo, want meerdere malen benadrukt hij dat God geen antwoord is maar een vraag. Hij zet een vraagteken achter alle antwoorden men denkt te hebben. (2001,130; 2013,171)

God is niet de onnipotente macht die vijanden uitschakelt en ingrijpt, maar Caputo stelt God voor als de zwakke kracht van een roepstem. (2006,38) De wereld is dat wat echt bestaat, wat existeert, maar het koninkrijk roept ons voor iets anders, voor het onmogelijke. Het dringt op ons aan, het roept ons op. (2006,37) De naam van God is de naam van een onvoorwaardelijke belofte en niet van een onbegrensde macht. Een belofte die gemaakt wordt zonder een leger om het te bekrachtigen en mensen te dwingen. Dat is wat Caputo de zwakke kracht van God noemt. Het idee dat God almachtig is noemt hij zelfs blasfemisch. Want, zo stelt hij, als je zegt dat God almachtig is, zeg je dus ook dat hij iets te maken heeft met een onschuldig kind dat wordt verkracht en vermoord. (2006,90-91) Caputo rekent af met deze theologie van macht en almacht. Want dan had Jezus toen hij gekruisigd werd, wel van het kruis af kunnen komen. Maar essentieel is dat hij dat niet kon. Hij riep aan het kruis: 'Mijn God waarom heeft u mij verlaten?'. En zo werd hij gedood, tegen zijn wil en tegen de wil van zijn vader. (2006,44) Jezus was geen tovenaer, zijn macht is niet van de magie en ook niet van geweld. Maar het is de macht van de machteloosheid. De macht van het protest vanuit onschuldig lijden tegen onrechtvaardig lijden en ook de macht van mee-lijden, wat volgens Caputo misschien wel het meest centrale christelijke symbool is. (2006,43; 2007,82)

Jezus verdroeg al het lijden aan zijn eigen lichaam maar tolereerde niet dat anderen lijden. Hij lijdt zijn eigen lijden maar staat op in compassie voor het lijden van anderen. (2001,37; 2007,85) Zo, in de machteloosheid van de dood, stond het woord van God op in majesteit als een woord van tegenspraak. (2006,44) God aan de kant van kwetsbaarheid en onrechtvaardig lijden plaatsen is niet bedoeld om het lijden te verheerlijken, maar om profetisch te protesteren. Om goddelijke diepgang en betekenis te geven aan verzet tegen onrechtvaardig lijden. God is bij Jezus aan het kruis en niet aan de kant van de Romeinse macht. Hij staat naast Jezus, de onschuldig terechtgestelde. God is aanwezig op Golgotha als de zwakke roep tegen onrechtvaardigheid door alle eeuwen heen, het is de roep die uit elk slachtoffer van onrecht komt. Gods naam is de naam van een goddelijk nee tegen vervolging, geweld en slachtofferschap. (2006,44-45) En zo is de naam van God de naam van diegene die opkomt voor hen die lijden. (2001,137)

Dat zijn zwakke theologie een voorlopig karakter heeft en veel ruimte laat voor 'misschien' wil niet zeggen dat het voorlopig is in de zin dat het vervangen zal worden zodra het systeem wel compleet is, dat hij een voorlopige zwakke theologie voorstaat die verandert in een sterke theologie zodra hij de antwoorden weet. (2006,114) Het voorlopige, de theologie van 'misschien', het niet weten maar vragen stellen, dat is de theologie van Caputo. Het woordje 'misschien' is spannend en is eng als het klinkt uit de mond van theologen en filosofen, want we willen zo graag sluitende antwoorden. Maar 'misschien' is voor Caputo de kern van geloven. Het laat ruimte voor God om in te breken in onze levens door een gebeurtenis. (2013,3)

Caputo snapt de kritiek op zijn zwakke theologie van 'misschien' vanuit orthodoxe hoek. De bijbel zou niet het best verkochte boek zijn als er in Exodus 3:14 had gestaan: 'Ik ben, misschien, die ik ben, maar misschien ben ik niet. Het zou zo kunnen zijn dat ik uiteindelijk niet ben wie ik zeg dat ik ben of dat ik niet ben wie jij denkt dat ik ben'. Caputo beseft dit, maar zegt er meteen bij dat zijn theologie ook niet is voor risiciomijders. Want, is zijn wedervraag: hoe kan een risiciomijder bidden als hij niet openstaat voor het misschien, voor het mogelijk worden van het onmogelijke, voor het komen van God? (2013,17)

4.4 Wat heb ik lief wanneer ik mijn God liefheb?

Volgens Caputo draait het bij religie uiteindelijk allemaal om de vraag :

'Is er iemand die weet en die erom geeft dat wij hier zijn? Is er in deze wereld van tijd en toeval, van voorspoed en tegenspoed, van vreugde en pijn, van uitzinnige vreugde en nachtmerrieachtige wreedheid en misère, iemand die dit ziet? [...] Waakt God "in de hemel" over ons, telt Hij iedere traan en iedere haar op ons hoofd, weet Hij wat er leeft in het hart van ieder van ons?' (2001,131-132)

Kortom, de vraag naar het persoonlijk gezien worden door iets of iemand. Caputo kiest ervoor om hier geen antwoord op te geven en in de spanning te blijven van deze vragen. Want 'je krijgt het beste resultaat door het ergste onder ogen te zien en daar een niet te optimistische draai aan te geven, religie moet niet eens proberen om zich voor het tragische gezichtspunt af te sluiten'. Het tragische doet de religie eerlijk blijven. (2001,134) Caputo is zeer kritisch tegen religie die te snel een positief antwoord geeft op moeilijke vragen. Hij zegt theologie af te meten aan de mate waarin het valkuilen van een te troostende vroomheid vermijdt. (2013,24)

Maar wat is er dan wel te zeggen over God? Caputo gebruikt hiervoor de vraag van Augustinus die ook Derrida op heeft gepakt: 'Wat heb ik lief wanneer ik mijn God liefheb?' (2001,2; 2006,115) Het is niet de vraag óf er een God is, of dat het Gód is die roept voor zijn koninkrijk; 'that is as plain als the nose on your face'. (2006,115) Maar het gaat om de vraag 'wat heb ik lief wanneer ik mijn God liefheb?'.

'The God Who Is 'Perhaps' itself, provided we can say such a thing, is a way to name the irreducible restiveness of our lives no less than of the restiveness of God 's own restless heart. The name of God is the name of an insistent dream and a desire, of a prayer and a tear, God's no less than ours.' (2013,35)

Dit citaat van Caputo is typerend voor zijn manier van zoeken naar wat er te zeggen valt over God. Zijn theologie van 'misschien' komt hierin naar voren. Over God kan men niets zeggen zonder 'misschien' eraan toe te voegen. Hij moet de vrijheid hebben om niet te voldoen aan onze berekeningen, regels en programma's. Dat lijkt een flauw antwoord te zijn, om een 'echt' antwoord te vermijden, maar in feite doet het meer recht aan de werkelijkheid dan dogma's en een vast en sterk geloof, aldus Caputo. De mogelijkheid dat de waarheid daarin anders komt dan men dacht wordt uitgesloten, daarom is het een vast geloof. Juist 'misschien' laat meer ruimte voor de echte waarheid om binnen te komen, om het anders te laten zijn dan men dacht. Het is een 'riskante onderneming' omdat je niets zeker weet. Je zoekt en houdt van de waarheid, maar je zal het niet claimen. Door het toevoegen van 'misschien' opent zich een nieuwe horizon van mogelijkheden, zelfs van het onmogelijke, want 'perhaps says it is possible when it is impossible, believes when it is incredible, still hopes even after hope is lost'. (2013,8-9)

De onrust in ons en in God legt Caputo uit met de woorden '*insistence*' en '*existence*'. God bestaat niet (*existence*) maar hij roept ons, hij dringt op ons aan (*insistence*). Wij mensen zijn het die bestaan, wij zijn het die leven. God is van een andere orde, hij bestaat niet zoals wij bestaan, maar hij roept ons, hij dringt ons bestaan binnen zonder zelf te bestaan. Te bestaan en te leven is als het ware de reactie op het indringen van God. God bestaat in onze reactie, wij maken de naam van God waar in de wereld. God is dus niet écht God zonder ons, de drang van God vraagt ons bestaan en is zo van ons afhankelijk. (2013,14-15) Maar hoe kunnen we weten of het God is die roept? Of niet onze eigen stem, of die van de wereld? Roept God vanuit de wereld of roept de wereld door God, door de naam van God? Caputo geeft geen antwoord;

'however this may be decided, or not decided, the call calls; the call stands. [...] It is a question of response, not of answering a questionnaire'. (2013,171) Een roep kan gehoord worden, of niet; er kan op gereageerd worden, of niet. Het is een zwakke roep. God kan 'misschien' een verschil maken, als zijn roep gehoord wordt en in daden wordt omgezet door ons. (2013,15)

Uiteindelijk is zijn antwoord op de vraag 'Wat heb ik lief wanneer ik mijn God lief heb?' dan ook een verandering van de vraag, namelijk 'Hoe heb ik lief wanneer ik mijn God lief heb?'. Het gaat in religie namelijk niet om het wat maar om het hoe, niet om Waarheid maar om daden. Weer laat Caputo duidelijk merken dat hij niets met kant en klare, dogmatische antwoorden heeft: 'Roept de liefde om actie, dan kunnen we beter met wat anders dan een fraaie volzin komen, ook al zou die door een concilie zijn goedgekeurd'. (2001,144) Deze daden zijn het dienen van de armste en meest weerloze mensen in onze samenleving, het opnemen van de vreemdelingen, van daklozen en eenzamen, zieken en bejaarden. (2001,151)

Omdat het om daden gaat maakt het voor Caputo niet uit welke religie het is. Elke religie vindt haar eigen antwoord op 'Wat heb ik lief als...'. In het christendom is dat, dat iedere traan en haar geteld worden en dat ieder individu daarmee kostbaar is. Maar in andere religies is dat weer anders. Waar het om gaat is dat er iets gedaan wordt. (2001,152) Meerdere malen benadrukt Caputo dat hij ook geen onderscheid wil maken tussen religieuze en niet-religieuze mensen, theïsten en atheïsten, religieus en profaan. (2001,10,29) Want iedereen die liefheeft is een religieus mens. Wie liefheeft is uit God geboren, want God is liefde. Het tegenovergestelde van een religieus mens is een liefdeloos mens. Hij verwijst naar 1 Johannes 4:8, waar staat: 'de mens zonder liefde kent God niet'. (2001,2)

In gebed komt de roep van God en het antwoord van mensen bij elkaar. God bidt tot mensen, dat is zijn aandringen. En het gebed van mensen is de reactie daarop. 'God's calling and our responding, God's tears and ours, belong together, are bound together, like a problem and a solution.' (2013,31)

Belangrijk is het om te beseffen dat de naam van God ook 'trouble' kan betekenen. Want, zo zegt Caputo, als de naam van God ons niet in moeilijkheden brengt, dan hebben we het niet over God. (2013,28) Waar de theologie doorgaans over God denkt als degene die de zeeën bestuurt of op het water loopt, ziet Caputo God en mens samen in het schip, biddend en huilend. (2013,27) Dus bidden is niet zonder risico, het houdt de vraag in om anders te zijn, voor een ander koninkrijk te leven, een andere manier van zijn. Bidden is gevaarlijk omdat het

het heden verstoort door een verwachting van een onvoorziene toekomst en de kans op een gebeurtenis. In *The Weakness of God* eindigt Caputo met een gebed. Hij bidt om de komst van een theologie van de waarheid. Theologie heeft de aard van een gebed omdat het altijd verwachting is, nooit zeker is en vaak in het duister tast. (2006,291,293) Bidden moet zelfs tot een onbekende God, want zodra God een naam krijgt, is er geen ruimte meer voor het onbekende, de waarheid, God, om te komen. Ook hier legt Caputo meer de nadruk op de uitwerking van gebed dan op de vraag tot wie we bidden. 'For the point is to live like the lilies of the field, where there is no question of resolving it, as if some cognitive matter were at stake'. Juist de spanning van het niet weten maakt dat de passie des te groter is. Bidden gebeurt met meer overtuiging als alles uitzichtloos lijkt: 'It is when I truly do not know if there is anyone to pray to that I find myself praying like mad. It is when I truly do not know where I am going that I am really faced with making a move.' (2006,298) Hij eindigt zijn boek met het gebed: 'Lord, when did we see you hungry and give you to eat? Is that you, Lord? The truth of the event is not a name but a deed. Amen. Adieu. Go in peace. Shalom. *Viens, oui, oui*'. (2006,299) Zo brengt de theorie van zijn theologie mij bij de praktijk.

4.5 De gebeurtenis

'My assumption, my hypothesis, my Faith, my *Magnificat*, and my method, is that the name of God is the name of an event that is unforeseeable, unimaginable, uncontainable, undeconstructible.' (2006,123). De gebeurtenis is een kernthema in het werk van Caputo, overgenomen van Derrida.

Gebeurtenissen zijn geen namen of dingen, maar dat wat er gebeurt in namen of dingen en dat gebeuren is het onderwerp van deconstructie. Een naam zegt wel iets over de inhoud van die naam, maar kan de lading nooit helemaal dekken. Zo zegt 'democratie' (dit is het favoriete voorbeeld van Derrida) veel over wat een democratie is, maar Nederland als democratie maakt niet waar wat er wordt verstaan onder de naam democratie. Zo ook met 'christendom' en de naam 'christen'. De naam belooft ons iets, en roept ons tot die betekenis, al zijn we het nooit helemaal. De gebeurtenis roept iets op en de naam biedt tijdelijk onderdak voor die gebeurtenis. (2007,59) De gebeurtenis is daarmee een belofte geworden, van iets dat nog komen moet, omdat het nooit helemaal gerealiseerd kan worden. Derrida noemt het messianistisch, in de betekenis dat het komende is. De Messias staat dan voor de hoop en verwachting. Het laat een openheid voor de toekomst zien die van wezenlijk belang is. Zeggen dat de naam democratie samenvalt met wat er in Nederland aan democratie is, laat niet veel

hoop zien, want er zijn bijvoorbeeld altijd groepen mensen die nog geen vrijheid kennen. Maar de belofte die in de naam zit en altijd komende is maakt dat we verwachting uitzien. (2007,60) Dat verwachting uitzien mag niet passief worden, want de roep die vanuit de gebeurtenis vraagt om waargemaakt te worden, komt naar ons allemaal. We worden geroepen, hier en nu, om te reageren op de belofte die in de gebeurtenis schuilt. Zoals de dakloze die aanklopte bij de kerk in het boek van Sheldon, zo moeten wij openstaan voor de klopping op de deur, de klopping van de gebeurtenis, niet wetende wat het kan zijn en wat de uitwerking is, misschien wel 'het onmogelijke'.

4.6 Het onmogelijke

'Voor God is niets onmogelijk', zo staat er in het Lukasevangelie. Dit is het antwoord van de engel Gabriël op het ongeloof van Maria als hij haar heeft verteld dat ze zwanger zal worden. Dit fascineert Caputo. Voor God is alles mogelijk, zelfs dat wat 'ongelooflijk' is, en dus om veel geloof vraagt. (2001,7)

Het onmogelijke, '*the impossible*' is een term van Derrida, die Caputo overneemt. Zij bedoelen daarmee iets waarvan de mogelijkheid niet voorzien kon worden, iets dat geen oog heeft gezien en geen oor heeft gehoord en waar geen mens ooit aan gedacht heeft (1 Korintiërs 2:9). Caputo stelt voor, in navolging van Derrida, om aan God te denken als aan het 'mogelijk worden van het onmogelijke'. (2001,11) Het onmogelijke is zelfs het dagelijks werk van God, dat waardoor wij uitroepen 'Het is een wonder!'. De naam van God is de naam van de kans op iets volkomen nieuws, een nieuwe geboorte, het uitzicht, de hoop tegen alle hoop (Romeinen 4:18), op een toekomst van transformatie. (2001,12)

Het mogelijke behoort tot het domein van de toekomst. Die toekomst is van groot belang, want die maakt dat je niet opgesloten bent in het heden. De toekomst wrikt het heden open met beloften van de kans op iets nieuws, de mogelijkheid van iets anders, iets waardoor het heden tot iets anders zal worden omgevormd. Caputo onderscheidt twee soorten toekomst; relatieve toekomst en absolute toekomst. De relatieve toekomst heb je zelf in de hand, het is het toekomstige heden, nog goed te overzien. Volgens Caputo heb je hier drie dingen voor nodig; geestkracht, een computer en gezond verstand. De absolute toekomst is ver weg, die komt als een dief in de nacht. Daar heb je geloof, hoop en liefde voor nodig. (2001,8-9) De absolute toekomst laat ons de grenzen van het mogelijke voelen. En ook onze eigen grenzen, wanneer we aan de grens van onze krachten komen, of worden overweldigd door iets dat

groter is dan wij aankunnen. Dan wordt er van ons gevraagd om in het schijnbaar onmogelijke te geloven. (2001,13-14)

Iets geloven wat aannemelijk is, of wat voor te stellen is, dat vraagt om een minimaal geloof. Maar geloven in het onmogelijke, in het ongelofelijke, dát is pas werkelijk geloof. Net als dat hoop pas echte hoop is, als alles hopeloos lijkt. En houden van iemand die onbeminnelijk is, of van iemand die ver boven je staat (een bedelaar die van een prinses houdt, bijvoorbeeld) is echte liefde, het onmogelijke. Caputo stelt dat dit leven, dat hij het 'ontwrichte leven van geloof en hoop en liefde noemt', meer de moeite waard is dan een voorspelbaar en moeiteloos leven, dat niet anders dan gecreëerd kan zijn en niet het echte leven is. (2001,14) Hij wijst dit veilige leven, het leven van het mogelijke, af want:

'De grenzen van het mogelijke zijn veilig maar vlak, zeker maar eng, helder omschreven maar beperkend, en ze markeren de omtrek van een zouteloos en middelmatig leven zonder hartstochtelijke hoop, waar nooit echt iets gebeurt en waar alles gaat zoals het gaat. [...] Als je veiligheid zoekt, laat dan de religie varen en word een voorzichtige beleggingsadviseur.' (2001,16)

Het echte leven wordt gestoord door de roepstem van het onmogelijke. Die wijst op onze grenzen en de beperktheid van onze ideeën. Door die wankeling worden we kwetsbaar en verwachtend, je wordt bewogen door het onmogelijke. En zo vindt er een transformatie plaats. Alleen geloof, hoop en liefde zijn er nog om vast te houden. 'Ons hart is rusteloos, zei Augustinus, het is in beroering gebracht door de mogelijkheid van vernieuwing en wedergeboorte, zwanger van een absolute toekomst, een absolute verrassing, zoals de Maagd Maria.' (2001,15-16)

Religieuze mensen zijn mensen van het onmogelijke. Dit bedoelt Caputo zowel positief als negatief. Want zij zijn gedreven door Gods liefde om goed te doen en voor God is alle mogelijk. Dit zijn de mensen die het onmogelijke liefhebben en niet rusten voordat het onmogelijke gebeurt. Maar in de Naam van God wordt ook veel ellende gedaan, zoals religieuze oorlogen. Mensen die zichzelf als autoriteit gaan zien en daarmee anderen de vrijheid ontnemen. Hiervoor moet je altijd hamers bij de hand hebben en bereid zijn met een hamer in de hand te theologiseren – in naam van God. De door mensen gemaakte theologische bouwwerken moeten open en veranderbaar zijn, met altijd de mogelijkheid dat het anders is dan ze denken. (2001,102-103)

Het onmogelijke gaat ons voorstellingsvermogen te boven, en ook onze taal schiet tekort. Caputo ontwerpt hier een taal voor, de taal van de poëzie. Omdat poëzie ons ook altijd uittilt boven ons voorstellingsvermogen en ons meeneemt voorbij de feitelijke 'waarheid'.

4.7 Poëzie van het onmogelijke

Caputo kan met de taal van de logica niet uit de voeten. Hij verwisselt dan ook de logica van sterke theologie voor een poëzie van het onmogelijke, of de poëzie van het koninkrijk. Het koninkrijk behoort tot het domein van het onmogelijke. In het koninkrijk gebeuren dingen omdat ze onmogelijk zijn, zoals de zwangerschap van Maria. Het is dwaasheid voor de wereld, zoals Paulus dat noemt in 1 Korintiërs 1:18-25. De dwaasheid van het koninkrijk is tegenovergesteld aan de logica van de wereld. Logica gaat over de echte of mogelijke gebeurtenissen in de wereld, terwijl poëzie gaat over het aangesproken zijn, niet door wat 'echt' is maar door wat beloofd is. (2006,102-103) Caputo noemt het Nieuwe Testament de poëzie van het koninkrijk en hij zet theo-logie (ethiek en dogmatiek) tegenover theo-poëzie (geheel van verhalen, gelijkenissen en paradoxen waarvan Jezus de kern is). (2007,57) De poëzie is de taal van het hart, het gaat om pathos, passie en verlangen, 'touched by a bit of madness'. (2006,104) Deze dwaasheid vormt de regel van de poëzie van het onmogelijke. Dit komt bijvoorbeeld naar voren in de manier waarop er in het koninkrijk gerekend wordt: één schaap is belangrijker dan 99 andere schapen, de laatste is de eerste, etcetera. Als in het koninkrijk iemand op het water loopt of opstaat uit de dood, het niet de bedoeling is dat biologen en psychologen dit gaan onderzoeken. Het doel van de poëzie is dat het ons verlangen moet oproepen naar transformatie, vernieuwing en wedergeboorte. (2006,106) Om tot een verstaan van de theo-poëzie te komen is hermeneutiek nodig. En Caputo gebruikt deconstructie als de hermeneutiek van het koninkrijk van God. (2007,58)

4.8 Deconstructie als hermeneutiek

Hermeneutiek is nodig om telkens weer bij de kern te komen van de gebeurtenis die op ons afkomt en ons roept. Deconstructie gebruiken als hermeneutiek betekent gehoor geven aan deze roep, aldus Caputo. Om niets aan te nemen omdat we het nu eenmaal zo doen of geloven, maar telkens weer de gebaande wegen kritisch te bevragen. Net als Jezus deed, die in de gedaante van een dakloze op de deur van de kerk van Sheldon klopte. Iets deconstrueren is de gebeurtenis die geherbergd wordt door een naam vrij te zetten om te zien dat de gebeurtenis niet gevangen is door de naam. (2006,28) Caputo ziet deconstructie als een gebed

voor het onmogelijke. Het onmogelijke valt samen met dat wat niet te deconstrueren is. Om dit uit te leggen gebruikt Caputo het voorbeeld van Derrida dat de wet altijd te deconstrueren is, maar gerechtigheid niet. Gerechtigheid behoort tot het onmogelijke en de wet is de naam die het herbergt. De wet maakt iets legaal, ook dat wat niet per se bij gerechtigheid hoort, bijvoorbeeld een wet die het bezit van wapens legaliseert. Gerechtigheid heeft het altijd weer nodig om vrijgezet te worden van de namen die het draagt. Maar tegelijkertijd is het zo dat gerechtigheid zonder wetten alleen een droom is. 'Justice in itself is an unconditional demand, but of itself, it has no flesh and bones, no force, no teeth.' (2007,63) Gerechtigheid is wat ons oproept om iets te doen, en wetten maken dit mogelijk. Deconstructie vindt plaats in de overgang tussen dat wat niet gedeconstrueerd kan worden en dat wat maakt dat het existent wordt; 'laws exist, justice calls'. (2007,63). In Bijbelse termen gaan de wetten over de 99 schapen en gerechtigheid over het ene verloren schaap, of de ene verloren munt, de weduwe, de wees en de vreemdeling; de uitzonderingen dus. (2007,65) Gerechtigheid heeft alleen een zwakke en oproepende macht, maar het heeft in zichzelf geen sterke kracht zoals de wet wel heeft, namelijk de politiemacht of een leger. Het zwakke karakter maakt dat de roep gemakkelijk ongehoord blijft of geweigerd wordt.

Als een voorbeeld van deconstructie door Jezus zelf kiest Caputo voor Markus 3:5, waar staat dat Jezus diepbedroefd was om de reactie van de Farizeeën die vonden dat hij de verschrompelde hand van een man niet had mogen genezen op de Sabbat. Het is een voorbeeld van deconstructie omdat Jezus ervoor kiest de wet niet boven de uitzondering te laten gaan, maar om zich te laten raken door de zachte roep van de ander. Jezus zegt dan ook: de Sabbat is er voor de mens, de mens niet voor de Sabbat. (2006,128)

De combinatie van postmodernisme en deconstructie betekent goed nieuws voor de kerk en het christendom omdat het scherpe vragen stelt. Net als Jezus die altijd op de grenzen bezig was. De deconstructie van het christendom moet niet gezien worden als aanval, maar als hulpmiddel om kritisch te blijven op afgoden die aanwezig kunnen zijn in de kerk en die voorbij gaan aan de kwetsbaren, zoals autoritaire macht, seksisme en racisme, het militarisme, imperialisme en het grenzeloze kapitalisme waarmee de kerk lang verweven was. (2007,96,137)

4.9 De gave, vergeving en gastvrijheid

Hierboven schreef ik dat iets deconstrueren betekent dat de gebeurtenis die geherbergd wordt door een naam vrij wordt gezet om te zien dat de gebeurtenis niet gevangen is door de naam. Caputo laat zien wat er 'gebeurt' als je namen deconstrueert. Het onmogelijke presenteert Caputo onder de namen van de gave, vergeving en gastvrijheid, die hij overneemt van Derrida en koppelt aan het Nieuwe Testament. Deconstructie heeft vele namen, maar deze namen vindt hij het belangrijkste. (2007,58) Door het deconstrueren van de naam waaronder het onmogelijke tot ons komt, komt het onmogelijke zelf boven. Het is altijd weer nodig om deze namen te deconstrueren omdat van ons gevraagd wordt dit onmogelijke uit te leven. Wij moeten het deconstrueren om bij de praktijk te komen.

- De gave. In de wereld is een cadeau iets wat de een aan de ander geeft en daarmee wordt een kettingreactie in gang gezet. Want de ontvanger staat in het krijt bij de gever en gaat nadenken over wat hij terug moet geven, het liefst in dezelfde waarde categorie. Iets geven zonder iets terug te verwachten en iets krijgen zonder iets terug te geven (en je daar niet schuldig over te voelen) behoort tot het onmogelijke. Onze economieën zijn erop gebouwd. En dat is niet per se slecht, zegt Derrida, want doordat de economie bestaat, kan de gave ook bestaan (net als dat gerechtigheid bestaat doordat de wet bestaat). De economie is wat bestaat, de gave is wat ons roept. Dus is het toch het proberen waard om iets te geven zonder iets terug te verwachten (ook al zul je waarschijnlijk wel iets terugkrijgen). Dit is ook een Bijbels idee, Caputo verwijst naar het verhaal in Matteüs 7:21-28, waarin Jezus zegt dat je aalmoezen in het geheim moet geven, en je moet bidden in het verborgene. (2007,69-72) Kortom; 'there is, there ought to be, something that we do in life that is not for a return but just because what we are doing is life itself, something a little mad. That is the gift'. (2007,73)

- Vergeving. Vergeving is onmogelijk. Want vergeving houdt eigenlijk in dat dat wat je vergeven hebt, weg is. Maar dan zou vergeving ook weg zijn. Iets moet bestaan om vergeven te worden, zoals genezing een wond nodig heeft om te genezen. Dit is dus ook niet wat er gebeurt bij vergeving. Het verleden blijft bestaan, maar krijgt een andere betekenis. (2006,209)

In onze economieën lijkt vergeving op de gave. Iets wordt je vergeven, een lening bijvoorbeeld, als je alles hebt afbetaald. En de theologische tradities hebben deze betekenis overgenomen, aldus Caputo. Want de kerk heeft voorwaarden bedacht voor vergeving, namelijk het hebben van berouw, de intentie om het te vergoeden, de belofte om het nooit weer te doen en de bereidheid tot boetedoening. Iemand kan zo vergeving verdienen. We vergeven dus feitelijk

hen die geen zondaren meer zijn. (2006,209) Caputo zet hier het evangelie tegenover. Zoals Jezus niet vraagt om van iemand te houden die ook van jou houdt, maar van je vijand, zo vraagt Jezus ook iemand te vergeven die niet aan de vier voorwaarden voldoet. Caputo volgt hierin nieuw-testamenticus E.P. Sanders, die stelt dat Jezus vergeeft zonder daar iets voor terug te verwachten, zelfs geen berouw en belofte om het beter te gaan doen. De gelijkenis van de verloren zoon, in het Engels 'prodigal son' wat verkwistende zoon betekent, laat juist zien dat de vader verkwistend is in zijn liefde en vergeving, zonder eerst de zaken recht te zetten. (2006,215,220; 2007,73-75) In het licht hiervan wijst Caputo ook het idee af dat het bloed van Jezus genoegdoening voor God was. Want dat is denken vanuit het economische systeem van de wereld; voor wat hoort wat. En dat is juist het tegenovergestelde van het koninkrijk. Jezus preekte vergeving, niet genoegdoening. (2006,44)

- Gastvrijheid. Dit is ook een goed voorbeeld van de definitie van een gebeurtenis; het woord belooft iets wat het niet waarmaakt. Want gastvrij zijn betekent dat we mensen welkom heten in ons huis. Maar aan wie verlenen we gastvrijheid? Aan onze vrienden die ons ook welkom heten in hun huis. We nodigen hen uit die op ons lijken, en niet degene die anders is. Gastvrijheid betekent mensen uitsluiten, want er zijn altijd mensen niet welkom. Onvoorwaardelijke gastvrijheid bestaat eigenlijk alleen als de ander naar jou toekomt, als een onverwachts bezoek. En dit kan een risico met zich mee brengen. Want niemand garandeert je dat die ander je niet vermoordt. Derrida verandert *hospitality* in '*hostipitality*'. Het woord *hospitality* bestaat uit *hostis* en *posse*. *Posse* betekent macht, want het is aan jou om iemand binnen te laten. En *hostis* betekent de vreemdeling, de gast. Maar die *hostis* kan ook *hostile*, vijandig zijn. Er is geen garantie, aldus Derrida. Er bestaan geen principes waarop je kunt beslissen wie je wel en niet kunt binnenlaten. Dit is het risico waarmee je moet leven. Dit is ook de regel van het Nieuwe Testament. In Lukas 14:12-13 roept Jezus op om niet je vrienden uit te nodigen aan een diner, zodat ze jou ook terug vragen, maar nodig de kreupele, de lamme en de blinde uit. (2006,262; 2007,75-77; 2013,40-41) Caputo stelt dat het christendom altijd onder de belofte of dreiging staat van een bezoek van Jezus, op een manier waarop je hem niet verwacht, zoals bijvoorbeeld de dakloze in het boek van Sheldon, '[...] requiring of us an accounting of what we have made of his memory or asking for a cup of cold water – or perhaps an increase in the minimum wage and basic health insurance'. (2007,78) God dringt ons leven binnen via de roep van anderen, dit is wat er gebeurt als iemand op onze deur klopt. Gastvrijheid is een deugd uit de bijbel. Het nomadenvolk leefde van gastvrijheid. En het onzichtbare gezicht van God kan in het gezicht van een vreemdeling zijn, alsof God onderdak

zoekt. (2013,39) Caputo gebruikt het verhaal van Maria en Martha, zoals Meister Eckhart het uitlegde, als voorbeeld. In Lukas 10:38 staat: 'Toen ze verder trokken ging hij een dorp in, waar hij gastvrij werd ontvangen door een vrouw die Marta heette'. Eckhart legt dat als volgt uit: Het dorp is de ziel waar God op bezoek komt en je God moet verwelkomen. God heeft het dorp ook nodig om opnieuw geboren te worden, net als dat de ziel God nodig heeft. Martha heeft door dat Gods dringen ook om bestaan vraagt, om daden. Maria begrijpt dat niet, zij zoekt alleen vrede voor haar hart. Martha daarentegen begrijpt dat het ook om ongemak en onrust gaat: 'There is a realism and materialism in Martha that is missing from Mary's beautiful immaterialism that is never made real, and Jesus secretly prefers her materialism.' (2013,45) Gastvrijheid is belangrijk omdat we alleen zo God kunnen ontmoeten: 'God's epiphany takes place in the face-to-face relationship with the stranger.' (2006,271)

In een theologie van het 'misschien' bestaat God niet, maar dringt hij aan en het is onze verantwoordelijkheid om het te veranderen in concrete daden. (2013,49) Deze concepten van de gave, vergeving en gastvrijheid moeten dus steeds weer vertaald worden naar de praktijk. En daar waar ze worden vertaald naar de praktijk, daar is het koninkrijk. En zo ben ik op de weg door de theologie van Caputo aangekomen bij de praktijk van zijn theologie.

4.10 Het anarchistische koninkrijk

'But what, then, is the kingdom of God? Where is it found? It is found every time an offense is forgiven, every time a stranger is made welcome, every time an enemy is embraced, every time the least among us is lifted up, every time the law is made to serve justice, every time a prophetic voice is raised against injustice, every time the law and the prophets are summed up by love.' (2007,138)

Het koninkrijk is dus daar waar het onmogelijke wordt gedaan. Het koninkrijk van God is tegenovergesteld aan onnipotent en soeverein. De roep die klinkt vanaf het gekruisigde lichaam van Jezus vraagt om onze reactie, want het is aan ons om bergen te verzetten door geloof, het is aan ons om vijanden lief te hebben en het is aan ons om de zwakheid van God sterker te maken dan de macht van de wereld. (2007,88) Zo is het koninkrijk van God een naam voor de oproep die ons en onze wereld verstoort. (2006,53-54)

Caputo noemt het koninkrijk anarchistisch, 'a sacred anarchy' zelfs, en daarmee bedoelt hij dat het erom gaat dat je aan de kant staat van iedereen die geen macht heeft. Aan de kant van

diegenen die uitgesloten worden, de 'outsiders'. (2006,135) In het Nieuwe Testament zijn dit de zondaren, verloren schapen, verloren munten, verloren zonen, tollenaars, prostituees, Samaritanen, melaatsen, lammen, bezetenen en de kinderen. En vandaag de dag komen daar bij: homoseksuelen, illegale immigranten, ongehuwde moeders, HIV-positieven, drugsverslaafden, gevangenen en, voegt Caputo daar aan toe, de Arabieren na 9/11. (2006,133) Kortom: 'The farther 'out' you are, the stronger the trace of God; the richer and more powerful you are, the tougher it will be for you to find a place in the kingdom'. (2006,134) De zwakheid van God is wat de ultieme dwaasheid van het koninkrijk van God is.

Verantwoordelijkheid in de heilige anarchie betekent dat je altijd geroepen kunt worden door de lijdende ander (2006,138). En daarmee betekent anarchistisch zijn dat je de wet niet voor het uitzondering laat gaan, maar juist die uitzondering serieus neemt. Denk hierbij aan het verhaal van Jezus die een man genas op de Sabbat. Handelen en keuzes maken in het koninkrijk is een zaak van het hart, *metanoia*, een vernieuwing van hart en geest en lichaam. 'Metanoia is to be vulnerable to the vulnerability of the other, to become weak at their weakness, to be wounded by their wounds, to be affected by their affliction, all of which are rigorous axioms in the poetics of the impossible.' (2006,143) Hierdoor beantwoord je aan de roep van de ander, wat uiteindelijk de roep van God is.

In het koninkrijk leer je kijken vanuit Gods ogen: dat elke zonde te vergeven is en dat elke zondaar blijft zondigen, want dat is nu eenmaal 'a lifelong state of affairs'. 'For the kingdom is where God's love rules, where nothing can resist his love, which is beyond seventy times seven, that is, beyond calculation, which is what we mean by an event.' (2006,225) Het koninkrijk is voor Caputo dus niet de hemel na de dood (maar hij wil je vrij laten om wat dan ook te geloven als het hier om gaat), maar een manier van leven: een leven van zout en passie, van bidden en tranen. (2006,108)

4.11 Reflectie op Caputo

In dit hoofdstuk heb ik mijn kennismaking met de theologie van Caputo weergegeven. Heel anders dan Beumer zoekt hij zijn antwoorden als reactie op gebeurtenissen in de wereld. Hij laat veel los en doet een oproep om dat ook te doen. Hij beschouwt zichzelf als een theoloog met lef en zoekt naar andere theologen die een luis in de pels van de confessionele theologie willen zijn. Dit komt overeen met de oproep van Suurmond in hoofdstuk één. Caputo gaat daarin ver. Hij durft het aan om het rauwe, de rafelranden, echt rafelig te laten zijn. Meer dan

Beumer, zo lijkt het. Ik waardeer zijn poging om een te troostende vroomheid te vermijden. Het houdt me scherp als ik aan alles wat ik theologisch denk te weten, 'misschien wel niet' toevoeg. Caputo schrijft als filosoof en theoloog en verhoudt zich ook tot filosofen. Dat kleurt zijn theologie. Het is weinig troostend en pastoraal en daarom misschien minder gepast voor de pastorale praktijk van Stem, maar het kan wel verdieping brengen.

Ben ik de theoloog die hij zoekt? In hoofdstuk vijf breng ik mijn ervaringen samen met Beumer en Caputo en moet blijken of ik dat ben.

Hoofdstuk 5 – Mijn ervaringen in gesprek met Beumer en Caputo

5.1 Inleiding

De onderzoeksvraag van deze scriptie was:

Wat is de betekenis van de spiritualiteit van Jurjen Beumer en de theologie van John Caputo voor mijn ervaringen, opgedaan in de praktijk van Stem in de Stad?

Om deze vraag te kunnen beantwoorden heb ik eerst mijn ervaringen met interpretaties weergegeven in hoofdstuk twee. In hoofdstuk drie heb ik de spiritualiteit van Beumer weergegeven aan de hand van thema's die naar voren komen in zijn werk. En in hoofdstuk vier heb ik de theologie van Caputo uiteengezet. In de laatste paragraaf van hoofdstuk drie schreef ik dat het niet de bedoeling van Beumer is geweest om een theologie te schrijven, en dat hij dit liever over laat aan academici. Caputo leek een goede kandidaat te zijn voor verdieping. De uitdaging van dit slothoofdstuk wordt om te ontdekken of de reflecties van Beumer op de praktijk van Stem en de zwakke theologie van het onmogelijke van Caputo mij verder kunnen helpen op de zoektocht naar de theologische verdieping van mijn eigen ervaringen.

Zoals ik in 1.3 al schreef, deze scriptie zal niet een afgeronde theologie van de rafelranden opleveren. De titel is 'Theologie bij de rafelranden', omdat ik in dit hoofdstuk vooral zal theologiseren bij de rafelranden zoals die tot mij gekomen zijn tijdens mijn stage bij Stem. Theologiseren gaat verder dan mijmeren, wat meer aan de oppervlakte blijft, maar het is ook geen theologie, afgerond en één geheel. Het blijft fragmentarisch. Zowel Beumer als Caputo presenteren de thuisloze (breder eigenlijk, de 'theologische minste') als een voorbeeld om iets over God te zeggen. De thuisloze theologie van Caputo is radicaal en houdt me een spiegel voor die de gasten me ook voorhouden: zeg niet te snel wie God is en gebruik ook niet te mooie, grote woorden. De wereld is rafelig, de stenen zijn hard en koud. Het is niet altijd een veilig thuis, dus maak er geen paleis van. De afbeelding op de voorkant symboliseert de rafelige leefwereld. Het is niet de bedoeling om de harde stenen mooier te maken, maar soms bloeien er zomaar bloemen die gekoesterd moeten worden. Beumer, Caputo en de gasten laten dit ook zien. Het theologiseren in dit hoofdstuk geeft weer wat mijn zoektocht naar theologische betekenis van mijn ervaringen aan de hand van Beumer en Caputo heeft opgeleverd. Gezien de aard van de ervaringen zullen de woorden die ik hiervoor heb gevonden nooit voldoende, nooit af, maar open en voorlopig zijn.

In dit hoofdstuk breng ik Beumer en Caputo bij elkaar aan de hand van mijn ervaringen. Ik heb mijn ervaringen zo ingedeeld dat alle gebeurtenissen en vragen een plek hebben gekregen in dit hoofdstuk, zonder dat ik daarvoor een vaste structuur volg. Ik ben tot zeven punten gekomen: Jeukende spiritualiteit (5.2), God en mensen (5.3), De thuisloze als icoon (5.4), Mee-lijden uit protest (5.5), Wederkerigheid (5.6), Het koninkrijk (5.7) en Gebed (5.8).

Ik verwijs steeds naar ervaringen zoals beschreven in hoofdstuk twee en reflecteer hierop vanuit de hoofdstukken over Beumer en Caputo. Ik verwijs tussen haakjes naar de paragrafen waar ik hierover geschreven heb.

5.2 Jeukende spiritualiteit

Mijn zoektocht begon met de scherpe vraag van een gast: *“Je bent een dominee? Wat heb je mij te bieden dan? Alleen geestelijke steun? Want daar heb ik niets aan, mijn raam lekt.”*

In hoofdstuk één heb ik Suurmond en Baart aangehaald. Suurmond die oproept tot een creatieve theologie gebaseerd op een jeukende spiritualiteit. En Baart die stelt dat door een *exposure*, een blootstelling aan een omgeving die zo anders is dan jij dat het ‘bijtend’ zal werken, nieuwe sporen van God gevonden kunnen worden (1.2). De vraag van deze gast was zowel bijtend als jeukend. Het werkte ontwrichtend en ik moest er iets mee. Beumer schrijft over deze ervaring onder de noemer ‘ontmoeting’. Hij beschrijft het ‘met de mond vol tanden staan’, zoals dat kan gebeuren in een ‘live-ontmoeting’. Het belang van deze ervaring en de ontmoeting met de mens in nood benadrukt hij door te stellen dat de theologische ‘minste’ belangrijk is voor het Bijbels visioen van bevrijding. Want, zo zegt hij, juist de mensen in de marge stellen de vragen en zorgen voor ongemak in kerk en maatschappij. Als zij zich niet thuis voelen, als zij niet het gevoel hebben dat geestelijke steun hen iets zou kunnen opleveren, dan moeten wij die signalen serieus nemen. Bovendien, in de ontmoeting met een mens in nood kan men God zelf tegenkomen. God is de God van de armen, hij komt in de Bijbel op voor de verdrukten (3.6). De vragen van de mens in nood, de gasten van Stem, leiden mij dus tot een dieper verstaan van God, want deze vragen schudden aan mijn ideeën over God en de kerk en mijn positie als predikant. In een realiteit waarin mensen moeten vechten om het hoofd boven water te houden en hun waardigheid te behouden mogen de woorden van de theologie en de kerk nooit te mooi zijn. Ze mogen die werkelijkheid niet ontkennen. Caputo gebruikt het voorbeeld van de dakloze die op de deur van de kerk klopte (1.2). In de kerk werden mooie woorden gesproken over het volgen van Jezus, maar toen er een dakloze in hun midden was, verbond niemand die woorden aan daden.

Caputo maakt gebruik van deconstructie als hermeneutiek. Deze hermeneutiek is nodig om telkens weer bij de kern te komen van de gebeurtenis die op ons afkomt en ons roept. Deconstructie is nodig om ons scherp te houden, de gebaande wegen kritisch te bevragen en om niets aan te nemen omdat we het nu eenmaal zo doen of geloven. De woorden die we gebruiken moeten authentiek en betekenisvol zijn. Deconstructie kan zo begrippen en overtuigingen scherpen door steeds meer van de ballast van veel of te mooie woorden achter zich te laten en bij de kern te komen. Jezus deconstrueerde zelf ook, liet Caputo zien met het verhaal van de genezing op de Sabbat (4.8).

Wil je tot de kern van de gebeurtenis komen, dan moet je volgens Caputo altijd hamers bij de hand hebben en bereid zijn om met een hamer in de hand te theologiseren. Die hamers zijn ervoor bedoeld om een dichtgetimmerde, afgeronde theologie te voorkomen (4.6). De gasten van Stem waren mijn hamers. Ze stelden mij vragen, direct of indirect. Ze lieten mij zien dat mijn leven niet vanzelfsprekend is, en mijn ideeën over God ook niet. Caputo noemt het 'ontwrichte leven van geloof hoop en liefde' het echte leven. Door de roepstem wordt het echte leven verstoord, je wordt in wankeling gebracht, kwetsbaar gemaakt en zo vindt er een transformatie plaats. De gasten waren die roepstem. Ze hebben mij een breder zicht op God gegeven, niet met meer antwoorden, maar met meer vragen. Zo hebben ze mijn spiritualiteit laten jeuken en mij daarmee geholpen aan een zoektocht naar een spiritualiteit en theologie die meer recht doet aan de werkelijkheid.

5.3 God en mensen

De man met wie ik na het voorval met de non zat te praten vertelde mij iets over hoe hij God ervaart: *Hij zegt dat hij niet in God gelooft, of misschien toch wel, voor 50%. Voor de andere 50% gelooft hij in mensen.*

Hij kwam daarmee eigenlijk bij de kern van de theologie Caputo. De aanwezigheid van God in de wereld duidt Caputo aan met het verschil tussen 'insistence' en 'existence'. God bestaat niet (*existence*) maar hij roept ons, hij dringt op ons aan (*insistence*) (4.4). Hij dringt op ons aan en roept ons op om waarheid te doen in plaats van die te belijden of te beargumenteren. Het gaat dan ook niet om de vraag wie God is, maar om de vraag hoe je God liefhebt. Het gaat om daden. Deze daden bestaan uit het dienen van de armste en weerloze mensen, het opnemen van vreemdelingen, daklozen en eenzamen, zieken en bejaarden. God bestaat in onze reactie, in onze daden. En zo klopt het wat de man zegt over hoe hij God ervaart; voor 50%. De andere 50% zijn de mensen die God laten bestaan op de aarde.

Ook is de vraag van deze man, zijn zoektocht naar geluk en zijn vraag aan de non voor wat woorden van wijsheid (van boven?) een bevestiging van de oervraag van de mens die zowel Caputo als Beumer benadrukken: 'Is er iemand die weet dat ik er ben?' 'Is er iemand die van mij houdt?' (4.4 en 3.3, 3.4-1). Caputo wil op deze vraag geen antwoord geven omdat hij een 'te troostende vroomheid' wil vermijden. Zijn antwoord zou zijn: misschien (4.4). Voor Beumer daarentegen vormt het antwoord op deze vraag de kern van zijn spiritualiteit. De Stem speelt een belangrijke rol in al zijn boeken. Deze Stem staat voor de Naam en blijft een geheim. Over wie God precies is schrijft hij voorzichtig, maar tegelijkertijd ook stellig. De Stem vertelt mensen namelijk dat ze beminde mensen zijn, dat er van ze gehouden wordt en dat ze niet bang hoeven te zijn (3.4-1). Dit gebeuren noemt Beumer de ontrafeling van het Levensgeheim. De manier waarop de Stem een beroep op ons doet komt overeen met de beschrijving van Caputo over het indringen van de roep van God. Beiden spreken over een zachte, zwakke, maar aandringende roep of Stem. En Beumer deelt de visie van Caputo dat de Stem mensen oproept tot het doen van gerechtigheid. God bezoekt mensen door mensen (3.5). Mensen delen in de missie van Jezus om bij mensen te zijn die niet mee kunnen komen in de maatschappij zodat ook zij horen dat ze geliefd zijn (3.4-2). De Stem vraagt bij Beumer echter ook om een antwoord op de vraag 'Wie zeg jij dat ik ben?' Waar het bij Caputo vooral om een oproep tot gerechtigheid met het oog op de medemens gaat, is voor Beumer ook de persoonlijke verhouding tot God van groot belang. Mijn vermoeden is dat hierin hun verschillende dagelijkse praktijk naar voren komt; Caputo die een academische filosoof is en Beumer die op de werkvloer de dakloze medemens ontmoet. Beumer schrijft duidelijk vanuit een pastorale houding. Caputo verhoudt zich filosofisch tot deze pastorale praktijk en komt zo tot een ander antwoord. Voor mij zal de context de doorslag geven. In de pastorale praktijk volg ik Beumer, in het academische denken wil ik het lef van Caputo om geen antwoord te geven ook serieus nemen en de scherpe vragen blijven stellen. Tegelijkertijd is hun tegenstelling niet zo groot, want ook de praktijk van Stem vraagt om terughoudendheid in het bepalen van wie God is. De diversiteit aan gasten en hun levensverhalen geven ook geen eenduidig godsbeeld. De filosofie van Caputo werkt zo ook door naar de praktijk. Alleen in de pastorale context zoekt Beumer, en ik met hem, naar de God die mensen bevestigt in hun bestaan. En zo komen we bij de God die mensen zijn 'beminden' noemt.

5.4 De thuisloze als icoon

Mijn ontmoetingen met de dak-en thuislozen openden voor mij een nieuwe wereld. Hun leven verschilt zo van het mijne en stelde vragen bij mijn verworven zekerheden. Zo *gaf een van de gasten mij zijn levensles mee: "Sta elke dag open voor dat wat nog nooit verschenen is", zei hij.*

Deze man gaf daarmee de diepe onzekerheid van het leven aan. Door velen misschien niet meer gevoeld doordat we ons leven op de rails hebben en ons hebben verzekerd tegen onzekerheden. Voor Caputo echter is deze onzekerheid, het niet weten, de religieuze kern van het leven vanuit het postmodernisme. Hij vergelijkt het leven met het beeld van de weg: ieder mens is onderweg en er zijn twee manieren om deze weg te gaan. De eerste manier is dat je weet waar de weg heen gaat en hoe je daar moet komen en de tweede manier is dat je het doel van de reis niet kent en de weg er naartoe ook niet. Dit is de weg van het postmodernisme. Niemand is voorgeprogrammeerd op de Waarheid, want dat zou betekenen dat we niet vrij zijn (4.2). De radicale theologie die hij voorstaat, voegt aan alles wat men denkt te weten over God en het leven 'Is dat zo? Misschien niet' toe. Hij noemt zijn theologie een 'thuisloze' theologie, want als theologie, het spreken over God, ergens thuis raakt is er geen ruimte meer voor God om daarin in te breken (4.1). Daarom moet aan alles wat je zegt over God 'misschien' worden toegevoegd, want zodra je iets zeker denkt te weten is er voor God geen ruimte meer om anders te zijn. Hij moet de vrijheid hebben om niet te voldoen aan onze berekeningen, regels en programma's (4.4). Hij wil hiermee meer recht doen aan de werkelijkheid dan dogma's kunnen, doordat ze vaststaande ideeën zijn. Je zoekt en houdt van de waarheid, maar je zal het niet claimen. De onzekerheid van het leven kun je omzeilen door een veilig leven te leiden dat voorspelbaar en moeiteloos is, maar daarmee loop je ook het uitzicht op het onmogelijke mis (4.6). Want, zo vraagt Caputo zich af, 'wat als God zijn hoofd het liefste te ruste legt te midden van de daklozen en hij dus geen thuis heeft?' (4.3). Caputo maakt zo van de thuisloze een icoon. Een icoon dat staat voor het ontbreken van een thuis, en daarmee het ontbreken van zekerheden en dogma's.

Ook Beumer vergelijkt het leven van mensen met het gaan van een weg. Enerzijds komt hij overeen met Caputo als hij stelt dat de weg een uitdaging en een verrassing is omdat je niet weet waar je terecht zult komen. Iedereen heeft zijn eigen unieke weg te gaan. Maar tegelijkertijd weet hij wel zeker dát je aan zult komen: De geliefde Pelgrim is uitverkoren om jouw levensweg vol vragen naar God te loodsen. Eens zul je thuiskomen, de Wandelaar staat er borg voor (3.3). Met de wereld van 'misschien' die voor Caputo zo heilig is, heeft Beumer

weinig. Hij wil wel voorzichtig spreken over God en de weg en het leven, maar uiteindelijk slaagt hij hier niet in. Waarschijnlijk omdat, zoals ik eerder benoemde, de persoonlijke verhouding van de mens tot God, de Stem, de Derde, zo cruciaal is, dat daar een 'misschien' niet meer bij past.

Beumer schrijft veel over de thuisloze, maar maakt van hem geen icoon zoals Caputo dat doet. Dat is ook logisch. Met de opbouw van Stem wilde hij juist een thuis creëren voor de dak-en thuislozen die hij tegenkwam in de stad. Niet altijd letterlijk een thuis met een dak boven hun hoofd, maar in ieder geval het minimale van een thuis; een warme plek in het aanloopcentrum waar er altijd iemand is om je welkom te heten en met je te praten. Juist in dat wat er ontbreekt in het leven van een dak- of thuisloze wilde Beumer voorzien. Terwijl Caputo de thuisloze juist vanwege dit 'gebrek' tot een icoon maakt. De uitwerking van wederkerigheid zoals Beumer dat doet met de noodzaak van de ander om bekeerd of genezen te worden zou wel onder dit icoon kunnen vallen. Maar wederkerigheid is eerder een positief gevolg van iets dat negatief is, dan dat het de thuisloosheid tot essentie van het leven maakt, zoals Caputo dat doet.

Beumer schrijft bijna een preek; warm, mooi. Te mooi? Waar is de echte rauwheid? Zou Beumer de proef doorstaan van Caputo, die theologie beoordeelt op de mate waarin het (te) vroom is en troost?

Caputo schrijft abstract, soms wat kil: weten we niets zeker? Is er niets dat ons troost? Durft Caputo geen antwoord te geven en te durven, waar Beumer toe oproept? Of durft Beumer de rauwe werkelijkheid niet echt te zien? Voor mij is er geen andere keuze dan tussen deze twee heen en weer te bewegen. Troost te zoeken, en tegelijkertijd me daarin niet te verliezen. De waarschuwing van Caputo serieus te nemen dat een theologie die thuis raakt zijn zout verliest. Dat is wat de dak- en thuislozen mij leren: Sta open voor dat wat nog nooit gebeurd is. Maar niet alleen in de onzekere richting, ook in de bevestigende richting van wie God wel is en wat de ander mij van God laat zien. Zoals de afbeelding op de voorkant, waar midden in de 'thuisloosheid' bloemen bloeien.

5.5 Mee-lijden uit protest

Eén gast haalde in mij de hulpverlener naar boven. Maar de pastor als professionele hulpverlener past niet bij de presentiebenadering die ik wilde oefenen bij Stem. *Ik kan met hem meeleven en naar hem luisteren. Zo wil ik pastor zijn. Dicht bij hem blijven, daar zijn waar hij is.*

Beumer, als geestelijk vader van Stem, noemt compassie de basis van het werk bij Stem. Diaconaat komt namelijk voort uit 'mededogen, compassie, een diep mee-leven en mee-lijden' (3.5). Compassie is een spontaan gevoel van nabij willen zijn en gaat verder dan hulpverlening, omdat het ook doorgaat (of pas begint) wanneer de reguliere hulpverlening gestopt is.

Compassie staat bij Beumer min of meer gelijk aan troost. De bron voor die troost is het geloof dat God naar mensen omziet en ze opzoekt in het tranendal en op een dag de tranen zal afwissen. Gods tranen vloeien over de wereld die Jezus dagelijks kruisigt, en tegelijkertijd glinstert de opstanding van Christus in het lachen van kinderen. Compassie bestaat dan ook zowel uit mee-lijden, als hoop houden. Zonder deze hoop zou de wereld enkel ellende zijn. De hoop zit in de naam van God die Beumer weergeeft als 'Ik zal er zijn- Ik wel'. Kenmerken van compassie zijn: present zijn, trouw zijn, luisteren, huilen en troosten. In het luisteren probeert de zielzorger de Stem van God op het spoor te komen in het leven van de ander. Hiervoor is het belangrijk dat de zielzorger zelf ook gelooft dat God een weg met hem of haar gaat. Dit vraagt dus geloof in God voor de ander en voor mijzelf. Vanuit het geloof dat God mij nabij is, kan ik geloven dat God de ander nabij is. Compassie vormt zo de spirituele onderstroom van het werk bij Stem (3.5).

Caputo noemt mee-lijden misschien wel het meest centrale christelijke symbool. Hij zegt dit in het licht van de gekruisigde Jezus. Jezus werd gekruisigd als onschuldige, tegen zijn eigen wil en de wil van God in. Fundamenteel voor Caputo is dat Jezus niet van het kruis kon komen. Hij heeft geen magische krachten, maar enkel de macht van de machteloosheid. God kiest de kant van degenen die onrechtvaardig lijden, hij staat aan de kant van degenen zonder macht. God is aanwezig in de zwakke roep tegen onrechtvaardigheid, de roep die uit elk slachtoffer van onrecht komt. En zo is de naam van God de naam van diegene die opkomt voor hen die lijden. Dit betekent niet dat het lijden verheerlijkt moet worden, maar geeft juist aanleiding om profetisch te protesteren. Aan het kruis verdroeg Jezus wel zijn eigen lijden, maar niet dat van anderen. Hij stond op in compassie voor het lijden van anderen. Compassie wordt door Caputo dus vooral ingevuld als mee-lijden onder protest (4.3).

Beumer redeneert vooral vanuit het nabij zijn van God en Caputo vanuit het lijden van Jezus. Beiden vullen elkaar goed aan. Niet alleen mee-lijden met de ander, maar ook protesteren voor de ander. Een hulpverlener kan en wil ik niet voor deze gast zijn. Ik kan met hem mee-lijden en hoop houden met hem. De bron hiervoor ligt, in navolging van Beumer, in de naam van God 'Ik zal er zijn- Ik wel'. Maar dit is niet alles, ik word ook opgeroepen tot een protest tegen het leven zoals het door deze man geleefd wordt. Ik kan dus meer. Me sterk maken voor een ander geluid. Met de lijdende Jezus als voorbeeld, zoals Caputo dat aandraagt.

5.6 Wederkerigheid

Ik heb veel van de gasten geleerd. Door mij te laten delen in hun levens *leer ik dat ieder mens kwetsbaar is. En ik dus net zo goed. En het is in deze kwetsbaarheid dat ontmoetingen gelijkwaardig worden.*

Deze gelijkwaardigheid is voor Beumer essentieel in zijn ideeën over wat er gebeurt in een ontmoeting. Want een ander laat ons zien dat ook wij kwetsbaar zijn (3.5). In het contact met de mens in nood beseft je dat je hetzelfde bent (3.7). Ondanks de kritiek die hij op deze visie kreeg, hield hij vast aan het geloof dat er een diep-menselijke gelijkheid bestaat. Er is verschil tussen helper en geholpene, zo erkent hij, maar van mens tot mens weten we dit niet meer zo zeker. Een situatie waarin dit voor mij voelbaar werd was mijn contact met een vrouw in het aanloopcentrum. Ons contact bestond uit korte gesprekjes over de kringloopwinkel en haar kat. *Maar na vele weken geeft ze me plotseling een zoen.* En dit deed iets met mij. Beumer schrijft hier over: Een onbewuste opmerking (daad, in dit geval) van de 'geholpene' kan de kwetsbaarheid van de 'helper' (ik) aan het licht brengen en daardoor de 'helper' troosten. Middenin mijn zoektocht naar wat ik voor de gasten kon betekenen gaf zij mij een zoen. En daarmee bevestigde ze mijn aanwezigheid. Ik was daar, en het was goed.

Caputo schrijft niet zoals Beumer over concrete ontmoetingen, maar in zijn voorbeelden over deconstructie en het onmogelijke spreekt hij wel over gastvrijheid. En bij gastvrijheid hoort ook deze gelijkwaardigheid. Het beseft dat iedereen afhankelijk is van gastvrijheid van anderen en van God maakt ons gelijkwaardig (4.9). Beumer schrijft over *Gastfreundschaft*, gastvrijheid die twee kanten op kan werken als het verschil tussen gastheer en gast niet zo groot blijkt te zijn. Gastvrijheid wordt geschonken aan eenzame mensen, en dat zijn we allemaal. En soms, zonder het te weten, heb je engelen geherbergd.

We zijn uiteindelijk allemaal hetzelfde in onze zoektocht naar geluk en erkenning. Dat werd voor mij duidelijk in het gesprek met de man ook op zoek was naar geluk. Na ons gesprek brak de man zijn cake en gaf mij een stukje. Voor mij was het delen van de cake als het breken van het brood. Beumer schrijft dat in een ontmoeting het kan gebeuren dat God zelf verschijnt. Als de 'Derde' is hij aanwezig geweest als troost, bemoediging en genezing (3.7). Zoals de Emmaüsgangers Jezus herkennen als hij het brood breekt (Lukas 24:35), ervoer ik dat hier. Beumer beschrijft met een prachtige, poëtische zin wat ook mijn ervaring was toen deze man de cake brak: 'Laatst meende ik hem (Jezus) te zien in een traan op iemands wang waarin mijzelf weerspiegeld zag' (3.6). De man deelde met mij en zo ontmoette ik Jezus. Ook Caputo benadrukt hoe belangrijk gastvrijheid is door te stellen dat alleen door gastvrijheid je God kunt ontmoeten: 'God's epiphany takes place in the face-to-face relationship with the stranger' (4.9).

Beumer gaat nog verder, hij stelt dat we de 'minste' nodig hebben voor genezing en bekering. Als voorbeeld noemt hij de rijke die geneest aan de arme, omdat de arme de rijke confronteert met het feit dat de rijkdom niet zijn bezit is, en hem leert dat ten diepste iedereen arm is. De stervende kinderen in Afrika herinneren de rijke Westerling eraan dat iedereen sterfelijk is, en daarin iedereen gelijk is aan elkaar. De sterke geneest aan de zwakke, omdat de 'zwakke' mens de 'sterke' leert om te gaan met zijn zwakke plekken (3.7). Kortom, ze openen een wereld, een blik op God die we nodig hebben. Caputo schrijft hierover: 'The farther 'out' you are, the stronger the trace of God; the richer and more powerful you are, the tougher it will be for you to find a place in the kingdom' (4.10). Beumer geeft hier verdieping aan Caputo doordat hij zo concreet beschrijft wat 'the stronger the trace of God' precies inhoudt. Ook dit laat weer iets zien van de verschillende achtergronden van Beumer en Caputo. Beumer ziet deze bekering gebeuren bij zichzelf en bij Stem terwijl Caputo op meer afstand staat van deze concrete mens en de concrete verandering die plaatsvindt. Doordat ik zelf deze 'bekering' heb ervaren en het als bron voor mijn werk ben gaan zien, is wederkerigheid voor mij belangrijk geworden. Niet ik hoef alles te geven, te brengen, de antwoorden te hebben, maar juist de ander die ik ontmoet geeft mij iets, brengt mij bemoediging, geeft mij een zicht op God. De uitwerking van wederkerigheid zie ik als de grootste bijdrage van Beumer aan het denken over (de spiritualiteit van) diaconaat.

5.7 Het koninkrijk

Naast de concrete compassie die ik kon uitoefenen bij de gasten, speelde voor mij ook een toekomstbeeld mee. Want naast het luisteren naar de verhalen van de gasten over hun leven, geloofde ik ook in een toekomst waarin zij voluit mens mogen zijn. Zonder alles wat hen nu belemmert om dit voluit te kunnen zijn.

Geloven is niet meer dan leven vanuit de hoop, aldus Beumer. En deze hoop is de hoop op een nieuwe hemel en een nieuwe aarde die er zeker zal komen, daar twijfelt Beumer niet aan. Daar zullen alle tranen gewist zijn. 'Dat visioen is de motor van de geschiedenis en de drijvende kracht in ieder van ons.' Het Levensgeheim is dat niet de dood je vooruitzicht is, maar de vrede. Hij ziet wel in dat men dit naïef zou kunnen vinden, maar hij blijft erbij dat hij niet anders kan en wil dan geloven dat de weg ooit aan zal komen in de stad van vrede. Want als niet daar, waar dan wel (3.3)? Deze hoop op een goede toekomst klinkt in elk onderwerp waar hij over schrijft. Gods liefde zal deze wereld en de mensen ooit naar een gezegend eind dragen (3.4-3). Ooit worden de tranen afgewist (3.5). En in ieder gebed zou, volgens Beumer, het visioen van de beloofde wereld mee moeten resoneren. De mensen in nood zullen er blijven tot dat 'het nieuwe' aan zal breken. En tot die tijd moet er voor hen gebeden worden (3.8). Maar dat niet alleen, want de drijvende kracht van het toekomstige koninkrijk brengt ons ook tot daden, aldus Beumer, want in dit geloof doen mensen nu al een poging om het koninkrijk binnen handbereik te brengen (3.3).

Bij Caputo is het koninkrijk niet iets dat nog komen moet, zoals een leven na de dood (4.10). Het anarchistische koninkrijk, zoals hij dat noemt, is daar waar het onmogelijke gedaan wordt. Daar waar iemand vergeven wordt, daar waar iemand gastvrijheid wordt verleend, daar waar de minste verheven wordt. In het hier en nu. Zoals de man met wie ik aan het praten was over geluk en ongeluk, zich plotseling bewust werd. Want opeens zei hij: *"Vroeger is voorbij, ik weet niet wat er morgen gebeurt, nu is waarheid. En nu ben ik gelukkig, nu ik zo thee zit te drinken met jou"*. 'Nu is waarheid', het gaat om het moment. Dat is het anarchistische koninkrijk van Caputo.

Een gebeurtenis is een belofte die op ons af komt. Het heeft een openheid voor de toekomst in zich. Als de klopp op onze deur klinkt dan moeten we hiervoor openstaan, ook al weten we niet wat de uitwerking kan zijn. Misschien wel 'het onmogelijke' (3.5). Het is aan ons om de gebeurtenis waar te maken. Het koninkrijk is daarmee een manier van leven, een leven van zout en passie. Het profetische protest van Jezus aan het kruis vraagt ons om een reactie, want

het is aan ons om God te laten bestaan op deze aarde. En het is aan ons om bergen te verzetten, vijanden lief te hebben en de zwakheid van God sterker te maken dan de macht van de wereld. Het koninkrijk van God is de oproep die onze wereld verstoord met ultieme dwaasheid (4.10).

Voor Beumer is het koninkrijk voornamelijk een visioen voor ooit. Maar het visioen drijft mensen ook om het koninkrijk hier en nu binnen handbereik te brengen. Het is daarmee niet enkel iets van verwachten, maar ook meewerken aan. Voor Caputo is het koninkrijk alleen in het hier en nu. In het streven naar het onmogelijke houdt hij de mogelijkheid van een koninkrijk voor ooit voor onmogelijk. Zoals ik al aangaf in mijn ervaringen, is voor mij het Bijbelse visioen van een toekomst waarin mensen voluit mens mogen zijn, belangrijk om voor ogen te houden. Pas dan doe ik echt recht aan de persoon die ik tegenover mij heb met zijn concrete noden, nachtmerries én dromen. Caputo zou mij kunnen betichten van een te troostende vroomheid, maar ik volg Beumer in het geloof dat op een dag de tranen zullen worden gewist. Ik wil het koninkrijk zoeken in het hier en nu en de momenten van 'waarheid' koesteren (de bloemen water geven). Als bron van hoop, want ik kan niet zonder het visioen van wat nog komen gaat, van wat geen oog heeft gezien en geen oor heeft gehoord, om met een favoriete Bijbeltekst van Caputo te spreken.

5.8 Gebed

De vraag waarmee mijn zoektocht begon was de vraag naar wie God is. De oervraag van de theologie. Er is veel gezegd over deze vraag. Maar hoeveel je er ook over kunt praten, het wordt pas echt spannend als je gaat bidden. Want tot wie bid je dan? En wat gebeurt er in gebed? Voor Beumer en Caputo is gebed een belangrijk thema, ook al kleuren ze het zeer verschillend in. Mijn inziens komt hier het grootste verschil tussen hen naar voren, en wordt het voor mij het spannendst om antwoord te geven. De vraag naar de betekenis van bidden werd voor mij opgeroepen door de gesprekken met de gasten. Want wat is de betekenis van gebed als je getraumatiseerd bent, als het nooit stil is in je hoofd of als je alle hoop hebt opgegeven?

Voor Beumer is bidden allereerst het beamen van het vertrouwen dat je door te geloven in 'Goede Handen' gesprongen bent. Daarnaast gaat het bij bidden ook om daden. Als je bidt om vrede, moet je ook zelf werken aan vrede. Zo is er een wisselwerking gaande. De biddende mens houdt God aan zijn belofte voor de toekomst en tegelijkertijd doet God een beroep op

de mens om hem bij zijn opdracht te houden (3.8). Het bidden vraagt, volgens Beumer, om overgave: ik zet mijn twijfels opzij en werp me als het ware in het gebed, kome wat komt. Voor ieder schepsel is God het 'grote Adres' waarvan je zeker antwoord zult krijgen (3.4).

Eenzijds is wat hij schrijft over gebed op het persoonlijke gericht; in het gebed hoor je de Stem die jou aanmoedigt en vertelt dat je zijn beminde bent. En anderzijds is het bidden vóór de ander; namelijk God houden aan zijn belofte van het koninkrijk en ook zelf daaraan mee werken. In het bidden voor en met de ander vallen de verschillen weg, want allebei zijn ze aangewezen op God. In deze laatste betekenis kan ik als pastor voor en met de mens in nood bidden. Het persoonlijke bidden vraagt een openheid die getraumatiseerde mensen niet op kunnen brengen. Maar het bidden voor de ander kan steun en hoop geven (3.8).

Voor Caputo komt in het gebed de roep van God en het antwoord van mensen samen. God roept mensen, dringt op ze aan, en het gebed van mensen is de reactie daarop. Belangrijk voor Caputo is dat gebed ook 'trouble' kan betekenen. Als God ons roept is dat niet zonder risico. Het vraagt om de wereld anders te gaan zien en anders te handelen. Het verstoort je zekerheden. Sterker nog, het brengt je geen enkele zekerheid, en je moet volgens Caputo zelfs bidden tot de 'onbekende God'. Want zodra God een naam krijgt is er geen ruimte meer voor God om anders te zijn en te komen. En bovendien, als je niet weet tot wie je bidt, wordt de passie om te bidden des te groter, volgens hem (4.4). Maar uiteindelijk gaat het Caputo ook hier meer om de daden dan om tot wie je bidt.

Het persoonlijke element van gebed, waar Beumer veel over schrijft, ontbreekt in Caputo's denken. Waar Beumer het gebed ziet als gericht aan het 'grote Adres', wat een thuis impliceert, ziet Caputo het gebed gericht aan de onbekende god, in essentie zonder thuis. Een Adres staat haaks op de thuisloze theologie van Caputo. Hierin komt het grote verschil naar voren dat symbool staat voor hun beider ideeën. Caputo die zoekt naar God 'misschien' en Beumer die zoekt naar God als Adres om zo zelf een thuis te kunnen zijn voor hen die geen thuis hebben.

Ik betwijfel of ik Caputo's test voor een gedurfde theoloog doorsta en wil doorstaan. Ik word getrokken naar de concrete mens en in die ontmoeting hoor ik de Stem die tot hen en door hen tot mij zegt: jij bent mijn beminde. Het Bijbelse visioen van het koninkrijk waar de tranen worden afgewist heb ik nodig om het vol te houden en een poging te wagen om het koninkrijk hier en nu binnen handbereik te brengen en de momenten van 'waarheid' te koesteren.

Ik beloof te blijven theologiseren met de hamer in mijn hand, en hoe kan dat ook anders als ik de concrete mens voor ogen houd, die mij vragen stelt?

Te troostende vroomheid doet geen recht aan de mens in nood. Te kille en te abstracte ideeën ook niet. Terugkijkend op mijn zoektocht naar de betekenis van de spiritualiteit van Jurjen Beumer en de theologie van John Caputo voor mijn ervaringen bij Stem, hebben zij mij geen eenduidig antwoord gegeven op de vraag wie God is. Wel dat hij door mensen aanwezig is. Dat hij roept. En dat ik in de ontmoeting met de mens in nood soms God zelf kan ontmoeten en genezen, bekeerd, getroost word. Het blijft een spiritualiteit die jeukt.

En in navolging van Beumer, wiens laatste boek een gebedenboek was, en Caputo, die in *The Weakness of God* eindigt met een gebed, eindig ik ook deze scriptie met een gebed. Het gebed is van Michael Leunig, een Australische cartoonist. Hij maakte naast cartoons ook columns in de vorm van gebeden. Dit gebed draag ik al enkele jaren met mij mee. Het laat iets zien van de onvoorspelbaarheid van dat wat erop je afkomt. Dat dat waar je op rekt ook het tegenovergestelde kan brengen. Zowel in positieve als negatieve zin. Het omvat het openstaan voor dat wat nog nooit verschenen is en de ruimte voor God om anders te zijn dan wij denken, en tegelijkertijd is het de bevestiging van het geloof dat God naar ons om kijkt.

God give us rain when we expect sun.

Give us music when we expect trouble.

Give us tears when we expect breakfast.

Give us dreams when we expect a storm.

Give us a stray dog when we expect congratulations.

God play with us, turn us sideways and around.

Amen.

Bibliografie

Literatuur

- Anbeek en de Jong 2013 C. Anbeek en A. de Jong, *De berg van de ziel. Persoonlijk essay over kwetsbaar leven*, Utrecht: Ten Have, 2013.
- Baart 2001 A. Baart, *Een theorie van de presentie*, Utrecht: Lemma, 2001.
- Beumer 1994 J. Beumer, *Pleisterplaatsen. De spiritualiteit van de diakonale gemeente en parochie*, Baarn: Ten Have, 1994.
- Beumer 1999 J. Beumer, *Reikhalzend. Spiritualiteit uit het hart van de stad*, Baarn: Ten Have, 1999.
- Beumer 2004 H. Crijns e.a. (red.), *Barmhartigheid en gerechtigheid. Handboek diaconiewetenschap*, Kampen: Kok, 2004.
- Beumer 2005 J. Beumer, *De spiritualiteit van het gewone leven. Over veerkracht*. Kampen: Ten Have, 2005.
- Beumer 2007 J. Beumer, *Heeft de regen een vader? Mijmeringen over God, mens en wereld*, Kampen: Ten Have, 2007.
- Beumer 2008 J. Beumer, *Bidden. Het meest intieme gesprek*, Kampen: Ten Have, 2008.
- Beumer 2012 J. Beumer, *Recht uit het hart. Gebeden, gedachten, gedichten*, Gorinchem: Narratio, 2012.
- Blei 2013 K. Blei, *Zonder mystiek houden wij het niet vol. De spiritualiteit van Jurjen Beumer*, Gorinchem: Narratio, 2013.
- Brown 2012 B. Brown, *De kracht van kwetsbaarheid. Heb de moed om niet perfect te willen zijn*, Utrecht: Bruna, 2013.
- Browning 1991 D.S. Browning, *A Fundamental Practical Theology. Descriptive and Strategic Proposals*, Minneapolis: Fortress Press, 1991.
- Caputo 2001 J.D. Caputo, *Religie*, Londen/New York: Routledge Filosofie, 2001. (Ned. Vertaling 2002, A. Smilde)
- Caputo 2006 J.D. Caputo, *The Weakness of God. A Theology of the Event*, Bloomington/ Indianapolis: Indiana University Press, 2006.
- Caputo 2007 J.D. Caputo, *What would Jesus deconstruct? The Good News of Post-modernism for the Church* (The Church and postmodern culture red. J.K.A. Smith) Grand Rapids, Michigan: Baker Academic, 2007.
- Caputo 2013 J.D. Caputo, *The insistence of God. A Theology of Perhaps*, Bloomington/ Indianapolis: Indiana University Press, 2013.

- Crijns e.a. 2004 H. Crijns e.a. (red.), *Barmhartigheid en gerechtigheid. Handboek diaconiewetenschap*, Kampen: Kok, 2004.
- Dinter e.a. 2007 A. Dinter, H.-G. Heimbrock en K. Söderblom, *Einführung in die Empirische Theologie*, Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht, 2007.
- Ganzevoort en Visser 2007 R. Ganzevoort en J. Visser, *Zorg voor het verhaal. Achtergrond, methode en inhoud van pastorale begeleiding*, Zoetermeer: Meinema, 2007.
- Kramer e.a. 2011 K. Kramer e.a. (red.), *Liefdewerk in het hart van Haarlem. Vincentius en Stem in de Stad. Nieuwe Groenmarkt en Zoetestraat*, Haarlem: Spaar^{en}Hout BV, 2011.
- Nouwen 2010 H.M. Nouwen, *Delen in: Pastoraat en spiritualiteit. Het verzamelde werk*, Tiel: Lannoo, 2010. (Oorspr. titel *Creative Ministry*, Doubleday. Vert. H. van der Heiden)
- Osmer 2008 R.R. Osmer, *Practical Theology. An Introduction*, William B. Eerdmans: Michigan/Cambridge, 2008.
- Swinton en Mowat 2006 J. Swinton en H. Mowat, *Practical Theology and Qualitative Research*, Londen: SCM Press, 2006.
- Overige*
- De Waal 2014 M. de Waal, 'Wat heb jij mij te bieden?', *Woord en Dienst* 4 (jrg. 63 2014), pp. 16-18.
- Leunig M. Leunig, www.leunig.com (works-prayers).
- Suurmond 2013 J. J. Suurmond, 'Kom van die bank af!', *Dagblad Trouw* (19-11-13).